

Dr. Fazekas Csaba egyet. docens, szerkesztő
Egyháztörténeti Szemle szerkesztősége
3950 – Sárospatak, Rákóczi u. 1.
– ISSN 1585-7476 –
www.egyhaztortenetiszemle.hu
mail@egyhaztortenetiszemle.hu

IGAZOLÁS

Az *Egyháztörténeti Szemle* folyóirat szerkesztőjeként hivatalosan igazolom, hogy Tamási Zsolt: *Megtorlás az erdélyi római katolikus egyházmegyében. A papi radikális reformok és a politikai számonkérések keresztötődései* c. tanulmányát közlésre elfogadtuk, folyóiratunk 2020. évi 4. számában kívánjuk megjelentetni. A lapszámnak jelenleg a nyomdai előkészítés folyik, megjelentetése (nyomtatott és elektronikus formában) 2020 végén – 2021 elején várható.

Miskolc – Sárospatak, 2020. augusztus 24.

(Dr. Fazekas Csaba)

Tamási Zsolt-József:

***Megtorlás az erdélyi római katolikus egyházmegyében. A papi radikális reformok és a politikai számonkérések keresztkötődései*¹**

A római katolikus papság 1848/49-es forradalmi szerepvállalása a szakirodalomban kisebb súllyal van jelen, a forradalom és szabadságharc más szempontjaihoz viszonyítva. Ebben részben felelős az a történetírói diskurzus, amely a forradalom és szabadságharc centenáriumakor, a hatalmat átvevő kommunista diskurzus hatására a forradalmi szereplők közül ideologizáltan emelt ki személyeket és csoportokat, miközben reakciós elemként tüntette fel a bécsi körökkel szoros kapcsolatot ápoló katolikus felsőpapságot, illetve a püspöki karnak engedelmes alsópapságot is. Ebben a logikai sorrendben egy nagyon leszűkített kép bontakozik ki a klerikális magatartásról: a felső papság a nemzeti függetlenség ügye ellen fordult, a másik oldalon pedig a reakciós alsópapság szerepéről olvashatunk, amely nem csak a szabadságharcot támogatta, hanem egyúttal az egyház belső kritikáját is gyakorolta. Ez a kép viszont nagyon hiányos, hiszen a papság legnagyobb részéről semmilyen információt sem közöl.

Önmagában már ennek a diskurzusnak a kialakulása is érdekes probléma, hiszen alapvetően nem a kommunista ideológia egyértelmű terméke, sokkal inkább a tudatos felhasználása annak a törekvésnek, amely során 1849 őszétől éppen a magyar katolikus püspöki kar, a kinevezett hercegprímás, Szcitovszky János vezetésével igyekezett messzemenően elkendőzni a katolikus papság forradalmi szerepvállalását, annak a reményében, hogy így a politikai felelősségre vonás alól az egyháziak mentesíthetővé válnak. Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az erdélyi egyházmegyében a megtorlás gépezetét Ludwig Wohlgemuth báró nem azzal a következetességgel hajtotta végre, mint ahogyan tette ezt Haynau tábornagy a saját hatáskörében. Jelen tanulmányban elsősorban az erdélyi egyházmegyés papság helyzetére fókuszálunk, ami a térségben hatalmat gyakorló osztrák vezetőség hozzáállása miatt a magyarországi megtorlási mechanizmusoktól esetenként eltérést is mutat. Viszont az alapelvek esetében jól látszik, hogy a katolikus egyházmegyék ugyanazt a forgatókönyvet használva igyekeztek a papjaikat a számonkérés alól mentesíteni. Az eddigi kutatási eredmények azt mutatják, hogy a magyar egyházi önvédelmi mechanizmus kettős módszerrel igyekezett a forradalom és szabadságharcban részt vevő klerikusok mentését biztosítani: egyrészt a polgári hatóságoktól az egyházi szentszékekhez utalni a klerikusok felelősségre vonását, másrészt eltüntetni a kompromittáló dokumentumokat. Ugyanis az osztrák hatóságok betekintést igényeltek az egyházi iratanyagba is. A módszeresen végrehajtott egyházi önvédelmi mechanizmus valóban lehetővé tette a papság purifikációját, ami viszont a katolikus klérus – így az erdélyi egyházmegyés papság – tényleges szerepvállalásairól több lényeges információ szándékos elfeledtetését is eredményezte.

A megtorlás kezdetén sorra kerülő letartóztatások, rögtönítélő bírósági döntések, az egyházi önvédelmi mechanizmusnak megfelelő azonnali, gyors áthelyezések, visszaléptetések jól jelzik, hogy az erdélyi római katolikus klérus szerepvállalása a forradalom és szabadságharc eseményeiben sokkal intenzívebb volt, mint ahogyan ez a történetírásban rögzült. Szentkatolnai Bakk Endre feldolgozása arra mutat rá, hogy az erdélyi egyházmegye 530 szerzetes és világi klerikusai közül 114 volt, aki tábori lelkészként, honvédként, nemzetőrként, illetve helységről helysére járó népszónokként működött a szabadságharc sikeréért. Az állomáshelyükön maradó papok is a szószékről a szabadság sikerét elősegítették.² Az osztrák birodalmi ütemtervnek megfelelően a legelsőként felelősségre vont forradalmi

¹ Készült a Bolyai János Ösztöndíj támogatásával.

² Szentkatolnai Bakk Endre: *Az erdélyi r. kath. Világi és szerzetes papság az 1848-49-iki szabadságharc alatt*, In Történelmi lapok, 1902. augusztus 19-1903. január, 9., 10.

vezéregyéniségek közt a katonai és politikai vezetők mellett ezért az egyháziak is szerepeltek. A letartóztatások, a számonkérések által érintett papság forradalmi szerepvállalása közvetlen és közvetett módon is kutatható. Közvetlen információkkal szolgálnak azok a bírósági ítéletek, amelyek tételesen sorolják fel a forradalmi ténykedés bizonyítékait, közvetett módon pedig felhasználhatóak a papjukat védő hívek beadványaitól kezdve azok a névsorok, amelyekből kiderül, hogy a megyéspüspök kiket küldött vezeklésre egy-egy kolostorba, kiket helyezett át sürgősségi módszerrel, illetve azok az adatok, amelyekből kiderül, hogy egy-egy pap megszakítva plébánosi tevékenységét, csak néhány év múlva bukkant újra fel az egyházi sematizmusok szerint, valamelyik plébánia vezetésében.

Jelen tanulmány célja röviden összegezni az erdélyi római katolikus egyházmegyes papság forradalmi magatartását a megtorlások tükrében. A magyar forradalom és szabadságharc melletti elkötelezettség fokmérője lehet az osztrák megtorlási gépezet áldozatainak számbavétele, párhuzamosan annak elemzésével, hogy mennyire volt hatékony az a védekezési mechanizmus, amely megalkotásával, működtetésével a katolikus egyházi vezetés elsősorban arra törekedett, hogy az egyháziak forradalmi ténykedését minimalizálva mutassa be, s így a számonkérés terhe alól klerikusait mentesítse. Miután a tanulmány során nyomom követjük a védekezési mechanizmus kidolgozásának lépéseit, arra is törekszünk, hogy az elérhető, fennmaradt iratok fényében újabb adalékokkal kiegészítve vázolhassuk a tényleges forradalmi szerepvállalásokat az erdélyi római katolikus egyházmegyében. Ugyanakkor fontos reflektálni azokra az esetekre is, amikor a pap forradalmi magatartása az egyházi túlzó radikalizmussal is társulva az egyházmegye részéről a védekezési mechanizmus korlátozott alkalmazását hozta magával: a polgári bíróság alóli felmentést egyházi büntetés követte. Ugyanakkor találkozunk olyan esetekkel is, amikor az osztrák uralom a büntetés helyett a jutalmazást alkalmazta. Ez esetben azt szükséges röviden vázolni, hogy a jutalmazott pap ellenforradalminak tekintett magatartása a valóságban milyen ténykedéseket takar.

A forradalom ideje alatt a magyarországi és erdélyi egyházmegye papsága általában a forradalmi kormány utasításait követte, a Közlönyben megjelenő felszólításoknak eleget téve. A forradalom és szabadságharc bukása után Haynau proklamációjában az egyházi személyekkel szembeni eljárásnál kiemelte, hogy rögtönítélő eljárásnak kell alávetni azt, aki a népet lázadásra csábítja; a pártütő kormánytól vagy az általa kinevezett biztosoktól még parancsot elfogad, vagy annak engedelmeskedik; a hozzája bocsátott proklamációit vagy egyéb rendelkezéseit a császári királyi polgári és katonai hatóságoknak, melyeket közhírré tenni hivatalos állásánál fogva köteles, kihirdetni elmulasztja, vagy azokat elsikkasztja; a népfelkelést a császári királyi ausztriai vagy cári orosz seregek ellen felhívja, rendezti vagy vezérli. Ezért is a legveszélyeztetett helyzetben azok a papok voltak, akikre a kormányrendeletek kihirdetésének feladata jutott.³ Hermann Róbert közlése szerint közülük került ki a kivégzettek egyötöde.⁴ A kivégzések nemzetközi felháborodást keltettek amit az osztrák kormány is kénytelen volt érzékeltetni, s ezért október 26-án Bach belügyminiszter indítványozta a kivégzések felfüggesztését. Erre Schwarzenberg közölte a miniszterekkel, hogy az uralkodó éppen most küldött parancsot Haynaunak és Wohlgemuth altábornagynak, Erdély kinevezett katonai és polgári kormányzójának, hogy Magyarországon és Erdélyben állítsák le a további kivégzéseket. Október 28-án Schwarzenberg tudatta Buol-Schauenstein

³ Ezért is fogalmazta meg egy veszprémi egyházmegyes pap 1849. december 30-án, hogy a püspöki kar lépjen közbe, hogy semmiféle világi rendeletet ne kelljen a szószelekről felolvasni. „(...) *ha egy futó pillanatot vetünk a lefolyt szomorú időkre, s ezek áldozataira az egyházi rend köréből, úgy látszik egyik és másik félen éppen az tulajdonított főbűnnek, hogy illy ügyekbe kelleltenül és hivatalosan avatták magokat némely szerencsétlenek, s kevésbé erős lelkűek, mert magammal el nem hitethetem, hogy találkozhatott volna ítélőszék, mely őket kárhóztathatja olly tettért, mellyért a felelősség fensőbbi hatalmat illetett.*” – Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Protocollum exhibitorum, 772/1849.

⁴ Hermann Róbert: *Az 1849-1850 évi kivégzések*, Aetas 2000, 1-2.

szentpétervári nagykövettel, hogy az osztrák kormány elhatározta, „*hogy ezután a legutóbbi felkelés során elkövetett egyetlen politikai bűntett esetében sem fogják a halálbüntetést alkalmazni*”.⁵ Október 30-án nem hivatalos közleményben tudatták ezt a közvéleménnyel is.⁶ A halálbüntetések felfüggesztése viszont nem jelentette a további meghurcoltatások végét is.

Szcitovszky János pécsi püspök, 1849 júliusában⁷ Ferenc József által „*kegyelmesen kinevezett magyarországi Prímás*” kezdettől azon munkálkodott, hogy a világi hatalom által elítélt papokat mentse, ügyük tárgyalása egyházi bíróság elé kerülhessen. A felelősségre vonások által érintett klerikusok egy részét úgy sikerült kivonni a véstörvényszéki eljárások alól, hogy egyházi fenytétkben részesítették, majd többségüket viszonylag rövid idő múlva újra alkalmazták. 1849. augusztus végén már voltak jelek arra vonatkozóan, hogy helyenként a császári királyi biztosok az egyháziakat külön megítélésben részesítik. A nagyváradi egyházmegyében például az egyébként a forradalmi ténykedéséért legsúlyosabban elítélt Bémer László püspök augusztus 22-én kelt körlevelében rámutatott, hogy a forradalom ideje alatt a császártól elpártolt papságnak Zichy Ferenc császári királyi aranykulcsos tanácsosa bocsánatot ígért, ha a császár iránti hódolatként⁸ bemutatják a visszatért békéért a hálaadó szentmisét. E rendeletet betartásával jobbulásuknak jelét adhatták. A levélben Bémer viszont azt is kihangsúlyozza, miszerint Zichy megígérte, hogy ha meglát katolikus papot világi öltönyben, bajusszal, szakállal, cifra szalaggal, tollal, akkor világias kinézete miatt mint világit be is fogatja.⁹ Ez a kitétel magyarázza majd azt, hogy a szentszéki perekben folyamatosan visszatér súlyosbító körülményként, ha a papok a fenti, forradalminak tekintett külsőségekről is vádolhatóak voltak. A forradalmi lázban ugyanis ezek a külsőségek jelezheték a leginkább a változások melletti elköteleződést. Sok esetben a szakáll/bajusz viselettel próbálták a császárpártisággal, udvarhűséggel vádolt papok bizonyítani hazafi érzelmeiket.

Szcitovszky 1849. augusztus 23-án kelt levelében¹⁰ az egyházmegyék vezetőit felszólította, hogy részletes és pontos kimutatást küldjenek be hozzá a papságnak a forradalom és szabadságharc ideje alatt tapasztalt politikai magatartásáról. Tekintve ennek célját, vagyis „*megmutatni, hogy a Clerusnak nagyobb része ő Felsege iránti hitét, a fennforgó politikai zavarok között is megtartotta*” eleve megkérdőjelezheti a beküldendő beszámoló objektivitását. Minthogy egy konkrét cél elérésére igyekeztek érveket kovácsolni, a beküldendő jelentések struktúráját is meghatározta, hogy az érvelésnél használhatóbb legyen. Ennek megfelelően első pontként azok nevét kérte felterjeszteni, kik „*a gondjuk alá bizott népet és ifjúságot ő Felsege és a törvényes rend iránti hűség és engedelmisségben megtartani törekedtek és ezáltal jutalomra méltókká lettek*”. Vagyis pozitív megközelítésben mutatná be a katolikus egyház magatartását, s hogy ezt a magatartást még inkább kidomboríthassa, külön kérte, hogy „*e kérdés felfejtésénél minden egyes emberről egyes események elősorolandók, oly pontossággal, hogy a leírás a próbát minden tekintetben kiállhassa*”. A második pontban kérte felsorolni azok neveit, kik hűtlenségi vétekbe estek. Ez esetben viszont, az első ponttól eltérően nem az egyház magatartásáról, hanem azokról az egyénekről kívánta felküldeni felterjesztését, kik „*teljes*

⁵ Katona Tamás (szerk.): *Az aradi vértanúk*. Bp. 1979. II. 257-259.

⁶ Hermann 2000.

⁷ „*Ő császári királyi Apostoli Felsege folyó év Julius 21-kén legmagasb határozatánál fogva Hám János püspöknek lemondása által megüresedett Esztergomi érsekségre, s ezzel öszvekapcsolt magyarországi primásságára, Nagykeri Scitovszky Keresztély Jánost pécsi megyés püspököt legkegyelmesben kinevezni méltóztatott.*” – OSZK, Kisnyomtatványtár 1848/162: *Ő császári királyi Apostoli Felsege ...Scitovszky Keresztély Jánost ... kinevezni méltóztatott / Haynau.*

⁸ A hódolati nyilatkozat beküldésére Szcitovszky külön is felszólította az egyházmegyéket 1456/1849. számú rendeltében, szeptember 6-án. – PPKL 1454/1849 – Szeptember 6-i szentszéki gyűlés jegyzőkönyve.

⁹ OSZK, Kisnyomtatványtár 1848.2°/755 - *Bezdedi és Kis-Bákai báró Bémer László, Isten irgalmából és az apostoli szent szék kegyelméből, nagyváradi deák szertartású megyés püspök, Krisztusban nekünk kedves tisztelendő rokonink...*, Váradolaszi, 1849. augusztus 22.

¹⁰ Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL) - 830/1849. *Szcitovszky János Prímás körlevele*, 1849. augusztus 23.

személyes szabadságba helyeztetve lévén” estek a hűtlenség bűnébe. Velük kapcsolatosan azt is kérte tudatni, hogy sor került-e egyházi megbüntetésükre, s ha igen, mi módon. A világi bíróságok hatásköre alól másként nem menekíthetők a papok. A harmadik pontnál azok neveit kérte beküldeni, kik *„félelemből, kikerülhetetlen erőszak, vagy édesgetés által vezetettek hűtlenségre, a nélkül, hogy magokat jókor szaladás által megmenthették volna”*. Tehát, akiket más módon nem lehet menekíteni, a már érintett elv, a terhes körülmények kényszerítő erejére való hivatkozással szerette volna a felelősség alá vonástól menekíteni.

Szcitovszkynak sikerült átvinnie ezt a pozitív megközelítést a hatóságoknál, s ennek megfelelően a császári királyi kormányzat már 1849. november 22-én 4767/7 szám alatt kiadott rendeletében kérte az egyházmegyéktől azok neveinek felterjesztését, aki *„a forradalmi kormány zsarnokoskodása miatt fogságot, vagy meghurcolást”* szenvedtek, hogy ezek a papok *„ne maradjanak méltánylás nélkül.”*¹¹

Scitovszky hercegprímás szeptember 29-ei utasítása a továbbiakban előírta, hogy a forradalmi mozgalmakhoz önként csatlakozókat minden javadalmuktól fosszák meg. Akik fegyvert fogtak, de később visszatértek egyházkerületükbe, azokat ideiglenesen fosszák meg tisztségüktől és javadalmaiktól, addig, amíg az egyházi bíróságok előtt nem tisztázzák magukat, és nem tesznek eleget az egyházi hatóságok kívánalmainak. Kisebb, egyedi vétségek esetén célszerűnek látta az érintettet áthelyeztetni.¹² Az egyházi megfenyítés célja felsőpapság részéről, mint védekezési taktika az volt, hogy bizonyítani lehessen, hogy az egyházi vezetőség komolyan veszi a vétkek megfelelő elítélését. Ebben a logikai rendben irregularitásnak, igazságtalan háborúban való részvételnek minősítik a forradalmi hadseregben történő ténykedést. Valójában a szentszékek által megszabott penitenciát sokkal inkább befolyásolta az esetleges egyházi fegyelemsértés, melynek tisztázása általában az eljárás menetét is megnyújtotta. Az eljárások zöme 1851 végéig lezajlott. A purifikációt, a felmentést általában kimondták, penitenciaként 1-4 hónapi elcsendesedést, lelkigyakorlatot írtak elő, amelyet általában kolostorokban, úgy nevezett deficienciákban kellett letölteni. Az itt eltöltött hetek költségét a vétkesek saját maguk állták, a büntetés letöltése után újra alkalmazást nyerhettek.

Nagyobb késéssel, de konkrét megfogalmazásával is találkozhatunk annak, hogy a hadbírószági purifikációk helyett csak a szentszékek feladata ennek elvégzése. 1850 július 10-én a kiadott rendelet úgy intézkedett, hogy a hadbírószágok a közigazgatási kerületekben működő fegyelmi bizottmányok útján továbbították az egyházi személyek iratait a szentszékekhez. A fegyelmi bizottmánynak (Disciplinar Comiteé) betekintési joga volt az iratokba, de az ítélezést az illetékes egyházi bíróságra hagyták. A betekintési jog kivédésére az egyházmegyék különböző módszereket alkalmaztak. A legsajátosabb megoldást a csanádi egyházmegye vezette be: egyszerűen kiollózták a jegyzőkönyvekből azokat a részeket, amelyek kompromittálhatták a klerikusokat. Hasonló megoldásnak tekinthető, hogy a legtöbb egyházmegyei levéltárban a világi hatóságokkal folytatott levelezésnél alig maradt meg dokumentum, tekintve, hogy a kapcsolattartás a forradalmi kormánnyal történt, aminek nyomait eltüntették, a császári hatóságokkal való kapcsolattartásról pedig nem volt amit megőrizni. Néhány esetben megőrződik mindkét levelezés.¹³

A szentszéki iratokba való betekintési jogot egyébként a hatóságok tágan értelmezték, ezzel kapcsolatban az illetékes tisztviselők kifejtették, hogy joguk van az iratokat átvizsgálni

¹¹ Győri Egyházmegyei Levéltár, Miscelanea, 13-14. csomó, 1101/1849: *A győri választott püspöktől és káptalani helyttestől a győri polgármesternek írt levele*, 1849. december 17.

¹² A levél tartalmát összefoglalta Nádasdy Ferenc kalocsai érsek rendelete: *Bécs, 1849. október 25. – Nádasdy Ferenc érsek rendelete a forradalomban kompromittált papokkal szembeni eljárásról*. In. Lakatos Andor, Sarnyai Csaba Máté: *1848/49 és ami utána következett. Válogatott dokumentumok...* Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848-1851 közötti anyagából (Forráskiadvány), Kalocsa 2001. 122.

¹³ A Közlöny, amely elméletileg mindenhova eljutott, a váci egyházmegyében teljesen megőrződött.

és mérlegelni, súlyosabb esetekben a megfelelő büntetés felől megbizonyosodni. A világi hatóságok tehát fenntartották a súlyosabbnak ítélt esetekre a beavatkozás jogát is.¹⁴ Ez a beavatkozás a rendelet értelmében azokra az esetekre vonatkozott, amikor a politikai vétség miatt szükségesnek látták a pap áthelyezését.

A büntetés vállalása az érintettek ellenállását váltotta ki esetenként. A bűnbánó szerep vállalását, a saját igazuk elhallgatását a papok úgy értelmezték, hogy ezzel folyt esik papi becsületükön, az egyházi fenyték vállalása megőrzéséért későbbi pályafutásukat. Ha viszont nem mentek bele a játszmába, s a javasolt retorikát nem fogadták el (sajnálkozás a siralmas emlékü forradalomért), azzal politikai nehézséget okoztak, kényelmetlenné téve nem csak a saját maguk, hanem az egyházi bíróság, püspökük helyzetét is. Kevés kivétellel viszont inkább az alázatos engedelmisséget vállalva nem okoztak ilyen nehézségeket az érintettek.

A felelősségre vonás alóli tehermentesítés kidolgozása természetesen nem járt együtt annak teljesen egységes alkalmazásával minden egyházmegyében. Az erdélyi egyházmegye esetében az akarat egyértelműnek látszik a magukat politikailag kompromittált papok megvédése terén, ezekben az esetekben a lehetőségek gyors érvényesítése terén találunk inkább fennakadást. A magukat egyházilag kompromittált papok esetében a világi számonkéréstől való mentesítéssel párhuzamosan megfigyelhető a szigorúbb egyházi büntetés alkalmazása is. Az erdélyi egyházmegyében a szabadságharc bukása után elég nehezen találtak rá a megfelelő védekezési formára. A püspök, Csiktusnádi Kovács Miklós előbb a helyzetfelmérésre törekedett, s így a kezdeti megtorlásokat nem tudta megakadályozni. A szeptemberi szentszéki ülés rámutat, hogy az 1848. október 9-én Gyulafehérvárra érkező püspök „*eleinte az utak bátortalansága és a megtagadott katonakíséret, azután egy nagyon súlyosan ránehezedett több hónapig tartó betegség miatt kénytelenített itt maradni, honnan különben a vár-ostromlasi négy hónap lefolyása alatt¹⁵ megyéje papjaival és a váron kívül lévő minden más egyénnel való közlekedéstől merőben el volt zárva, és így papjainak sem politikai, sem egyházi cselekvényeiről tiszta, részletes és hiteles adatokon épült tudomással nem bírhat*”.¹⁶ A beszámolót Kedves Istvántól kolozsvári apátplébánostól várta, akit 1849. május 18-án nevezett ki korlátozott jogkörrel püspöki helynöknek. A püspök a papság mentését szerette volna felvállalni, azért volt szüksége a beszámolóra, hogy „*miket a politica megenged (...) hogy ha szükségesnek látom, s kivihetőnek tapasztalom, lépéseket tehessek*”.¹⁷ A helynök a maga során éppen a legzavarosabb helyzetekről rendelkezett a legkevesebb információkkal. A székelyföldi kerületek ugyanis nem fogadták el helynöki kinevezésének jogosságát, az utasításokat inkább a Közlönyből olvasták ki maguknak. Szeptemberi beszámolójában rá is mutatott a helynök, hogy „*az én helytességemet nem mindenütt fogadták el, mint Gyergyóban, és Felcsíkon másutt határozatilag is érvénytelennek nyilatkoztatták és azt hivatalosan is megírták, mint Udvarhelyt, azért az ily esperestségekből ide hozzám nem is jövén hivatalos tudósítás, a papok állásáról csak hírből tudhatok valamit*”.¹⁸ Azt azonban tudta, hogy a forradalom és szabadságharc alatt „*több papok katonák lettek, nem kevesen elfajultak, és botránkoztatók lettek*”.¹⁹ Augusztus 26-án kelt

¹⁴ KFL.I.1.c. - 1851. január 30. – *A nagyváradi császári királyi kerületi főispán értesítése a tisztázó eljárások részleteinek értelmezéséről, gyakorlatáról.* In Lakatos 2001. 152.

¹⁵ Itt arra a négy hónapra utal a jegyzőkönyv, amíg az erdélyi egyházmegye kormányzását a kinevezett püspöki helynök, Kedves István kolozsvári esperes látta el: 1849. május közepe – augusztus vége.

¹⁶ Gyulafehérvári Érseki és Főkapitányi Levéltár (GYÉFL) Püspöki iratok (PI) – 393.d. 2.cs. 286/1849. – Gyulafehérvár, 1849. szeptember 12.: *A püspöki szentszék gyűlésének jegyzőkönyve.*

¹⁷ GYÉFL PI. – 389.d. 4.cs. 84/1849; 393.d. 5.cs. 84/1849. – Gyulafehérvár, 1849. augusztus 15.: *Kovács Miklós erdélyi püspök levele Kedves István ideiglenes helynöknek.*

¹⁸ GYÉFL PI. – 393.d. 5.cs. 225/1849. – Kolozsvár, 1849. szeptember 7.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

¹⁹ GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 86/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 21.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

levelében arra is rámutatott, hogy „*még micsoda változások történtek közelebből az osztrák sereg bevonulása alkalmával? tisztán nem tudhatom, annyit hallottam hogy politikai vétségek miatt nevezetesen Csíkban és Gyergyóban igen sok papokat elfogtak*”.²⁰

Az elfogott papok kérdése automatikusan felvetette a problémát, hogy ezek ügyében a püspöknek szabad-e, vagy sem közben járni a polgári hatóságoknál. A kérdés kapcsán tartott püspöki szentszéki tanácskozás rámutatott, hogy mivel a papok a magyar kormány felől a Közlönyben megjelentek kihirdetésére kötelezve voltak, s Kedves István ideiglenes püspöki helynök körlevele is erre szólította fel a őket, ezért a fogoly papok ártatlanok, a püspöknek tehát közben kell járnia.²¹ A fogoly papok érdekében történő közbelépésre kérte a püspököt egyébként már augusztus 26-án kelt levelében Kedves István is, rámutatva, hogy ezeket a „*terhes körülmény és kénytelenség vitt gondolatlan lépésre*”, s amennyiben a püspök nem tudja őket kimenteni a fogságból, s egyházközségeik élére visszaállítani, „*a nép lelki pásztorok nélkül maradván kétségbe esik s elpusztul*”.²² Ezt a megközelítést támasztotta alá Szcitovszky János prímásnak augusztus 23-ai körlevele is, amelyet az erdélyi szentszék szeptember 12-én tárgyalt.²³ Jól megértve a prímás körlevelének célját, rámutattak, hogy a püspök, amíg tehetette a törvényes hatalom iránti engedelemsségre intette papjait. Szerencsés körülménynek tekinthető, hogy az szabadságharc ideje alatt a gyulafehérvári ostromzár miatt már nem kellett állást foglalnia, s így erről most nem kellett számot adnia. A már elfogott papokkal kapcsolatosan azt érvet fogalmazták meg, hogy a vétkesnek talált pap „*nem önszíve hajlama szerint, hanem a magoknak halál-fenyegetés által engedelemességet kicsikaró, és a fejevári várat kivéve, egész Erdélyt hatalmukban tartó Kossuthpártiak kényszerítése miatt kénytelenített cselekedni, hogy életét megmenthesse*”. A következő lépés az egyházi vétségek kiemelését célozta már meg, szembe a politikai bűnökkel. A püspöknek meg is fogalmazta, hogy „*mennyivel fájdalmasabban esett atyai szívemnek, a helyreállott közlekedés után értesülni azon vakmerő féktelenségről, melyet papjaimnak egynémelyike nemcsak polgári, hanem egyházi téren is elkövetni nem irtózott*”.²⁴

Az egyházmegye papsága a bizonytalankodó állásfoglalás miatt súlyos megpróbáltatás elé került. Egyedül a küküllői kerületből nincs adatunk meghorcolt papokról. A gyulafehérvári várból, a teológiai tanárok közül Betegh Imre paptanár a forradalom után fogságba került, honnan viszont hamar szabadult, 1849-ben már plébánosként tevékenykedve. Tanár társa, Cziriél Antal annak ellenére úszta meg a fogságot, hogy lelkesítő beszédei miatt az osztrák katonatisztektől a „*kicsi Kossuth*” melléknevet kapta. Őt a püspök Offenbányára helyezte, hogy menekíthesse. A szebeni dékánuság és fogarasi esperesi kerületből Benedek István honvédnek állt be. Mellette a megtorló intézkedések áldozata lett Freudl Károly Vízaknára helyezett plébános, ki 1849-ben fogságba került, Szebenben. Gábor János gyulafehérvári főtanodai tanárt a forradalmi tevékenysége miatt 1849-ben fogságba vetették Kolozsvárt, de ugyanebben az évben már káplán is ugyanitt, 1850-től már gimnáziumi igazgató. Reinisch Lajos a szebeni Terézvárház igazgatóját 1850-ben 2 év fogságra ítélték, 19 hónapot tölt börtönben. A hunyadi esperesi kerületből György Xavér ferences szerzetes 1848-ban került a katonai kormányzóság fogságába, vele együtt Schmidtberger József kerületi esperest, hátszegi plébánost is meghurcolták, mivel az uralkodó születésnapján nem tartott ünnepi szentmisét. Keserű Mózes kanonokot, a kolozsvári tanárt és igazgatót megvádolták, ugyanis ő Jellasic és Windischgratz

²⁰ GYÉFL PI. – 393.d. 5.cs. 212/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 26.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

²¹ GYÉFL PI. – 395.d. 37.cs. 255/1849. – Gyulafehérvár, 1849. augusztus 29.: *A Gyulafehérváron tartott Szent Széki gyűlés jegyzőkönyve. Lejegyezte Lönhárt Ferenc.*

²² GYÉFL PI. – 393.d. 5.cs. 212/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 26.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

²³ GYÉFL PI. – 393.d. 1849:2.cs. 286/1849. Gyulafehérvár, 1849. szeptember 12.: *A püspöki szentszék gyűlésének jegyzőkönyve.*

²⁴ GYÉFL PI. – 393.d. 6.cs. 490/1849. – Kolozsvár, 1849. október 27.: *Kovács Miklós püspök levele Ráduly János kanonokhoz.*

seregét rablóbandának minősítette egyik prédikációjában. Állásából felfüggesztették, pénzbírságot vetve ki rá. Simon Jukundián ferences szerzetes ellen vizsgálatot indítottak, mivel a király névnapján nem akart ünnepi szentmisét celebrálni. Vitos Gergely kolozsvári kerületi jegyző, kolozsvári káplán a számonkéréstől félve 1849-ben menekült, 1856-ban jött haza. Szabó János tábori lelkészkedése miatt került fogságba. Csató János, mint kinevezett ideiglenes baróti adminisztrátor, tábori lelkészként szintén fogságba került. Eismann Miklós tábori lelkésziséget vállalt pap, a számonkéréstől félve menekülni próbált, miközben megbetegedett, kolera járványban halva meg 1849. augusztus 30-án. A szintén tábori papként is tevékenykedő Lőrincz Károly a nagyszebeni ferences kolostorból kialakított börtön foglya lett, honnan 1852-ben szabadult.²⁵ Veszely Károly brassói káplán hadbírószág elé került, a halálos ítélettől csak fiatal kora mentette meg. A fogságból 1850-ben szabadult. A Gubernium kérte, hogy a papi tevékenység alól mentse fel, s küldjék kolostorba.²⁶ Györffy Lajos szászrégeni plébános 1849. október 2-án került fogságba, s 1850-ben szabadult majd. Márkos János marosvásárhelyi paptanárt 1852-ben börtönözték be, két évig raboskodott ezt követően. Szabó Péter harasztosi plébánost a kolozsvári katonai körzet politikai tevékenységéről vallatta, elítélésére nem került sor. Ferenci József nagykászoni plébános és esperes-kerületi jegyző, ki többször és nyíltan szónokolt a szabadságharc ügye mellett, a fogságot egy hadnagynak köszönhetően kerülhette el.²⁷ A kászonyakabfalvi plébánost viszont, Jánosi Lajost Csíkszeredában kötél általi halálra ítélték, azzal vádolva, hogy a császári hadsereg ellen izgatott. Büntetését 10 év fogságra változtatták utólag. Olmützbe vitték. 1859-ben szabadult. Kovács György, korondi plébános részt vett az agyagfalvi gyűlésen. Vád alá helyezésekor azt is felrötták neki, hogy Keresztes Mártont rejtegette.²⁸ 1850-ben került fogságba, de 1851-ben purifikálták. Kovács Ignác Csíkszentsimonban, szülőfalujában tevékenykedő papot 1849. augusztus 15-én Szebenben katonai bíróság elé állították, a falura is sarcot vetve ki. Márkos János csíkszentimrei lelkész fogságba került, 1852-ben két év fogságra ítélték. Apja a püspök közbenjárását kérte a kegyelem kieszközlése végett, de ez eredménytelen maradt. Így csak a büntetése letöltése után, 1854-ben szabadult. Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébánost, alcsíki esperest kötél általi halálra ítélték, ezt 12 év fogságra változtatták, de 1851-ben sikerült szabadulnia, mikor is megszökött a gyulafehérvári börtönből. A következő évben, 1852-ben meghalt. Bodó János ferences szerzetes, a csíksomlyói tanoda tanára politikai fogoly lett Marosvásárhelyt és Gyulafehérvárt, Dombi Gergely balánbányai plébánost a magyar ügyek pártolásában kompromittált papot 1850-ben megfosztották plébániájától, majd a következő évben Zetelakára kapott kinevezést. Sebestyén Gábor csíkszeredai plébánost 1849-ben elfogták, kötél általi halálra ítélték, amit 10 év fogságra változtattak. Olmützben raboskodott 1856-ban történt szabadulásáig. 1849-ben elfogták Puskás Tamás csíksomlyói és Gyenge András csíkszentmihályi plébánost, viszont „*testi gyengeségök miatt az első Csík Szereda mellől a második pedig a Székely Udvarhelyről házukhoz vissza*

²⁵ Zakar Péter adatai szerint 1851-ben már szabadlábban van, Nagyágon látva el segédlelkészi teendőket. – Zakar 1999. 140.

²⁶ Szabadulása után ő maga a következőket írta a püspöknek: „*hosszú keresztm és négy hónapig tartó fogságom után a nagyszebeni cs[ászári] k[irályi] haditörvényszék határozatánál fogva azon utasítás mellett lettem szabad lábra, hogy Szebenben a haditörvényszéknél magam jelentsem (...) Azon utasítást kaptam, hogy Erdélyből ki ne menjek és valahányszor új lakóhelyet választok a haditörvényszéknél bejelentsem*”. GYÉFL PI. 311/1854 – Szeben, 1850. december 24.: *Veszely Károly levele a püspöknek*; L.F. 133.

²⁷ Mivel szabadlábban maradt, a kialakult helyzetről személyesen is tudósíthatta a püspököt. 1849. októberében írt levelében rámutatott, hogy „*Egész Törvényhatóságunkban, s így a mi kerületünkben is a papság a szónak teljes értelmében a megvetésnek és gúnynak tárgya leve. Ezt pedig szüle a népnek azon balhiedelme: mintha a honunkat s főképp Székely földünket sújtó csapásoknak legfőbb oka a papság volna!! Megerősíté őt ezen meggyőződésében némely legbuzgóbb példás feddhetetlen életű paptársainknak... körünkéből való erőszakos elhurczoltatása.*” – GYÉFL PI. – 394.d. 11.cs. 494/1849. – Nagykászton, 1849. október 8.: *Ferenczi József nagykászoni plébános levele Kovács Miklós püspöknek*.

²⁸ A szabadságharcban szerepet vállalt papok menekítésével valóban foglalkozott, többek közt Dávid Antal ferences szerzetest is ő menekíti.

bocsátatván” megszabadultak. Albert Mihály Gyergyóújfalusi plébánost 1849 augusztus 1-én elfogták, viszont ágyban fekvő beteg lévén, csak később vetették fogságba. Ezt követően foglyul ejtett társaival együtt gyalog Nagyszebenbe kísérték. Elítélését követően Csíksomlyón, Marosvásárhelyt, majd pedig Gyulafehérvárt raboskodott, honnan 1851-ben szabadult. Andrassy Antal Gyergyóalfalvi plébánost 1849-ben elfogták, útközben Szeben felé, föbe lötte magát. Fejér József gyergyószentmiklósi káplánt, újmisést szintén meghurcoltak, Nagyszebenben, Udvarhelyt és Csíksomlyón volt börtönben. 1850-ben szabadult. Györffy János gyergyóremetei lelkész a nemzeti mozgalmaktól távol maradt, mégis ő volt az első, akit Gyergyóból Dorschner ezredes letartóztatott. 1849-től 1856-ig börtönben volt. Más források szerint fogsága kényszer-lakhelyet jelentett, amit Szárhegyen töltött le. Feljelentése az egyházközség részéről történt. Jákobi Sándor gyergyói örmény szertartású káplánt 1849. szeptember 15-én vitték katonai kísérettel Erzsébetvárosra, majd onnan Szebenbe. Hazafias szónoklataiért komáromi várfogságot kapott. Lakatos Ferenc gyergyószentmiklósi káplánt és tanárt 1849-ben elfogták. A szabadságharcot támogató pap egyik bűne, hogy a menekülő paptársait rejtegette.²⁹ Nyolc évig lett ezért fogoly Komáromban, 1857-ben szabadult, de a fogság alatt egészsége annyira tönkrement, hogy a következő évben, 1858-ban, október 12-én meghalt. Lázár Alajos gyergyócsomafalvi plébánost forradalmi tevékenysége miatt vallatták, de börtönbe nem került. Ezt részben magyarázza, hogy az egyházközsége kiállt mellette. Mészáros Antal gyergyószentmiklósi plébánost és esperest hazafiságáért meghurcolták, börtönbe került. Szabadlára helyezéseért a hívek igyekeztek a császári katonai kormányzásnál közbe járni, de sikertelenül. E mellett a kerület papsága is külön, német nyelven írt folyamodó levelet küldött be, szintén eredménytelenül. Sánta Imre kilyénfalvi plébánost hadi törvényszék elé akarták állítani, mit viszont „a Király Bíró Tekintetes Végh András úr közbe jövetelével” elkerülhetett. Simon Endre tölgyesi lelkészt Simonel tölgyesi román pap feljelentette, ez alapján fogságra ítélték. 1851-ben szabadult. Dávid Antal ferences szerzetes honvédként harcolt a szabadságharcban, a korondi plébánosnak sikerült őt a hegyekben évekig rejtegetni. Keresztes Márton örmény szertartású pap, udvarhelyi tanár részt vett az agyagfalvi gyűlésen. 1849-ben börtönre ítélték, de ő elbujdosott. 1858-ban királyi kegyelmet kapott, viszont, utána is csak lelkigyakorlatokat tarthatott. Kovács György korondi plébános is részt vett az agyagfalvi gyűlésen. Vád alá helyezésekor azt is felrótták neki, hogy Keresztes Mártont rejtegette. 1850-ben került fogságba, de 1851-ben purifikálták. Mátyás Domokos székelypálfalvi plébános elmozdítását forradalmi szerepvállalása miatt a Gubernium követelte, amire viszont csak 1851-ben került sor. Molnár Ferenc parajdi plébános a forradalom leverését követően fogságba került, 1851-ben szabadult, a Gubernium kérte ezt követően az elhelyezését. Súlyom Antal székelyszenttamási plébános elmozdítását is követelte a Gubernium, amire viszont a püspök nem volt hajlandó. Kozma Simon nyújtodi plébánost beszédei miatt Marosvásárhelyre vitték és négy évre ítélték. Ebből hármat töltött le. Lázár Márton berecki plébánost ugyancsak a forradalom alatt tartott beszédei miatt vallatták, 1851-ben, de fogságba nem került. Ez a súlyos megpróbáltatás, ami az egyházmegye papságának kijutott, arra enged következtetni, hogy a püspök ugyan szerette volna menteni papjait, viszont a körülmények közt későn tudott konkrét lépéseket eszközölni. 1849. október közepén meg is fogalmazta óvatosabb álláspontját: „*ami a politicában hibának tartatik, az én menteteni nem akarom, de nem is lehet*”.³⁰

A fentiekben felsorolt meghurcolások, elítélések története azt mutatja, hogy egyetlen esperesi kerület – a küküllői – kivételével minden kerületből találunk olyan papokat, akiket a polgári, katonai hatóságok számonkértek és elítéltek a forradalmi magatartásuk miatt. Szembetűnő, hogy számbelileg a legjelentősebb meghurcolás a székelyföldi papságot, ezen belül is a csíkszékit érte. A széken belül három esperesi kerületet találunk: a gyergyóit, a felcsíkit és az alszíkit. A három közül a forradalmi eseményekben a felcsíki papság elsősorban katonai

²⁹ Keresztes Márton, Farcádi Kovács Mihályt, Bardócz Jánost, Veszelyi Károlyt.

³⁰ GYÉFL PI. – 393.d. 4.cs. 446/1849. – Kolozsvár, 1849. október 18.: *Kovács Miklós püspök levele a Kézdi-Orbai esperesi kerület papságához.*

szerepvállalással, az gyergyói és alcsíki erőteljes propagandával vett részt. Ugyanakkor az is szembevetendő, hogy a vármegyei térségből jóval kevesebb a meghurcolt pap. Ezen belül is az érchegyeségi, polgárháborús eseményektől sújtott térség papjai elkerülték a számonkérést. Ez utóbbi esetben a püspöki közbelépés, a gyors áthelyezés hatékonyságát jelzi a már említett gyulafehérvári teológiai tanár, Czirel Antal esete, akit a püspök Offenbányára helyezve mentesített a felelősségre vonás alól, miközben lelkesítő beszédei miatt az osztrák katonatisztek a „*kicsi Kossuth*” melléknevet kapta. Ugyanezt a módszert láttuk alkalmazni Dombi Gergely esetében is, akit Zetelakára helyezték át a megyéspüspök. Párhuzamosan viszont az is megfigyelhető, hogy az osztrák hatóságoktól követelt áthelyezéseket nem volt hajlandó eszközölni Kovács Miklós püspök, Mátyás Domokos székelypálfalvi plébános elhelyezését csak 1851-ben eszközölve, illetve Súlyom Antal székelyszenttamási plébános esetében teljesen el is tekintve az állami hatóság követelődésétől.

Ezek az eltérő hozzáállások, illetve az egyértelmű aránytalanság az egyes kerületekből meghurcolt papság számát tekintve további elemzéseket igényelnek. Túlságosan leegyszerűsítő megoldás lenne azt feltételezni, hogy a gyulafehérvári ostromzár által elszigetelt megyéspüspök nem ismerve egyházmegyéje forradalom alatti magatartását, lassabban reagálva, csak a kezdeti megtorlásokat nem tudta megakadályozni.

Az összefüggések megértéséhez közelebb vihet annak az elemzése, hogy a kezdetben valóban szűk lehetőségek mellett milyen mértékben azonosítható be a püspöki döntés háttérében az egyházfegyelmi kihágások elítélésének a ténye is. Az egyházfegyelmi kérdések terén elsősorban a radikális alsópapsági mozgalom kibontakozásának vizsgálata jelentős. Ennek két szakaszát határolhatjuk el egymástól: az 1848-as egyházmegyei zsinatra történő készülődést, illetve a püspöktől elszigetelt egyházmegyében az alsópapság által jogosnak tartott reformok életbe léptetését. Mindkét szempont esetében a legrelevánsabb a csíkszéki három esperesi kerület (gyergyói, alcsíki-kászsónszéki, felcsíki) története, amely az egyházi reformok mellett arra is rámutat, hogy mennyire szoros a kapcsolat az egyházi reform és a politikai változások iránti fogékonyság között. Ennek érzékeltetésére behatóbb elemzéssel vázoljuk az alábbiakban a csíkszéki eseményeket, egyúttal jelezve, hogy a tényleges szerepvállalások rekonstrukciójához milyen forrás-együttesek szolgáltathatnak információkkal. A csíkszéki egyházpolitikai és forradalmi események elemzésekor néhány releváns példán keresztül vázoljuk ezeket a kötődéseket, s ennek következményeit.

Az egyházmegyei zsinatra készülve az esperesi kerületek a püspök által megküldött és javasolt témákkal kapcsolatosan, illetve az alulról jövő szervezkedés következményeként a helyi szükségletekre is reagálva készítették el a kerületek beadványait. Témánk szempontjából jelzésértékű, hogy míg az alcsíki-kászsónszéki kerület a gyergyóihoz hasonlóan részletes, s esetenként radikális javaslat-csomaggal állt elő, a felcsíki kerület jelentős késéssel, s egyben félreértéssel a zsinati témák helyett a petíciós pontokról küldött véleményezést, azon belül is az anyagi kérdésekre figyelve elsősorban.³¹ Érdekes egybeesés, hogy a gyergyói és alcsíki espereskerületek élén a változásokra fogékony, s egyben a polgári folyamatokban is elkötelezett esperesek álltak Tankó Albert alcsíki-kászsónszéki és Mészáros Antal³² gyergyói esperesek személyében, míg a felcsíki papság összefogását nehezítette a közömbös Potyó Ferenc³³ felcsíki esperes érdektelensége. A három kerületből a papság forradalmi

³¹ GYÉFL. PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: Karcfalva, 1848. augusztus 15.: *Felcsíki kerület beadványa*.

³² Mészáros Antal 1800-ban született. Pappá szentelve 1823-ban. Kolozsváron káplán, 1827-től Tusnádon plébános, 1841-től Gyergyószentmiklóson. 1843 (1845?)-től gyergyói esperes, iskola-felügyelő, gimnáziumi igazgató. 1849-ben a forradalom idején tanúsított magatartása miatt egy évet börtönben ült. 1850-ben szabadulása után előbbi hivatalát foglalta e. Meghalt 1865. november 6. Ferenczi Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*, Budapest-Kolozsvár 2009. 343.

³³ Potyó Ferenc 1788-ban született Csíkszentmártonban. Pappá szentelve 1812-ben. Káplán Marosvásárhelyen, majd 1816-tól Csíkszentgyörgyön. 1817-től Gyulafehérváron teológiai tanár, 1828-tól Nagyszebenben tanár,

elkötelezettségét mérni lehet annak vizsgálatával, hogy hogyan alakult annak az alsíki, pontosabban csíkszentgyörgyi születésű Gál Sándor által vezetett küldöttségnek³⁴ a tevékenysége Csíkszéken, amely Batthyány utasítására a Gubernium és a General Commando megkerülésével³⁵ a székely határőrséget a szegedi átszállásra próbálta rávenni. Gál Sándorék a szóbeli utasítás szerint elkerülve Teleki József főkormányzót indultak el a Székelyföldre. Teleki viszont tudomást szerzett küldetésükről, s a szebeni hadikormányzóság mellett a székelyföldi királybírókat is értesítette a gyanúnak tekintett három küldöttről, kérve, hogy figyelve őket, akár el is fogják, ha zavart próbálnak kelteni. Május 25-én Teleki egyrészt a sajtóból, másrészt a Kolozsvárra érkezett Puchnertől, de a Macskási Lajos székelyudvarhelyi főkirálybíró által írt levélhez csatolt proklamációból is megtudhatta, hogy Gál Sándorék nem felforgatók, csak éppen nem szabályosan jártak el. Meg is fogalmazta ezt május 25-én a királyhoz címzett panaszlevelében.³⁶ Párhuzamosan Kemény Dénes a nádorhoz írt levelében³⁷ miközben helyteleníti, hogy az unió kimondása előtt hívta Batthyány kiindulásra a székelyeket, megjegyezte, hogy a rokonszenv Csíkban egyébiránt sem igen nagy.³⁸ Csíkszéken Gál Sándor érkezéséig a hatóságok Csík, Gyergyó és Kászon székeknek is megszervezték a népgyűlést június 15-re Csíksomlyón, ahol Gál szavait végül kedvezően fogadták. Csíksomlyón a ferences atyák hatására az Unió iránti lelkesítés már megtörtént, a petíciós ívek aláírására a népgyűlés előtt néhány nappal, június 11-én került éppen sor. A csíksomlyói gyűlésről írt jelentésében Gál Sándor kitért arra, hogy a magyar minisztérium iránti hűségre történő megesketése a jelenlevőknek megtörtént, „ezen tárgyban Andrási,³⁹ gyergyóalfalvi plébános is nagyon lelkesen és buzdítólag szónokolt.”⁴⁰ Gál Sándor a maga részéről természetesnek tekintette, hogy a székely haderőnek a magyar minisztérium terveinek megfelelő mozgósítása csak a papság segítségével lehetséges. Beszámolójában a székelyföldi kiküldetéséről – amikor a székelység belső problémáit vázolta – rá is mutatott arra, hogy mivel a székelyek közt különféle nézetek, érdekek léteznek, s sok aggodalmat kiváltó hír terjed „szükség rögtön, de erélyesen rendelkezni és a népet jövendője felett a papok és

1832-től Kapnikbányán plébános és esperes. 1835-től Nagyágon majd Nagyboldogasszonyon plébános. 1835-től felsíki és gyergyói esperes. Meghalt 1862. január 7. Ferenczi 2009. 378.

³⁴ A küldöttség tagja volt még Hajnik Károly gyorsíró és Klapka György főhadnagy. Urbán Aladár: *A székely katonaság segítségül hívása 1848 májusában*. In: Csikány Tamás (szerk.): *Székely határőrök a magyarországi hadszíntéren 1848-ban*. Bp. 2008. (Urbán 2008) 22.

³⁵ A székelység kimozdításnak tervét Pulszky Ferenc vetette fel Batthyáynak, még 1848. április 29-én, mint egy lehetséges verziót a már létrejött nemzetőr seregek mozgósítása helyett. A javaslatnak az volt viszont a gyengéje, hogy a székely ezredek kijövele éppen a császár engedélyétől függött, miközben Batthyány éppen a Bécstől való nagyobb függetlenségre törekedett. Urbán Aladár: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán*, Bp. 1973. 226.

³⁶ Urbán 2008. 26-27.

³⁷ Uo.

³⁸ MOL H2. Meln. 320/2: Klapka György százados jelentése Batthyány Lajos miniszterelnöknek, Budapest 1848. június 16. Közölve: Uo. 42-45.: „A Székelyföldön az unió s a magyarok iránt lelkesedés s rokonszenv általános, különösen Háromszék és Udvarhelyszékben lakó székelyeknél... Ellenben Csíkszékben, és az ott levő 1. gyalog őrezrednél Gál Sándor társammal eleinte az unió s Magyarország iránti kevesebb hajlamot tapasztaltam, utóbb azonban a dolgok jobb fordulatot vettek, mit nagy részben a miniszterelnöki felhívásnak s ennek nyomán tartott népgyűléseken történt erélyes buzdításoknak köszönhetni, miknek következtében ezen szék is – melynek népe a legerőteljesebb – kész a többivel egyesülni a hon védelmére kiállni...”

³⁹ Andrási Antal Nagykászonban született 1809-ben. Teológiai tanulmányait Gyulafehérváron, Pesten, Bécsben a Pazmaneumbanban végezte. Pappá 1833-ban Pozsonyban szentelték, tanulmányait 1833-1835 között Bécsben az Augustineumban folytatta. 1835-től Gyulafehérváron teológiai tanár és prefektus, párhuzamosan Magyarigenben helyettes plébános. 1843-1849 között Gyergyóalfaluban plébános és kerületi jegyző. Az 1848-as forradalomban való részvétele miatt elfogták. Miközben Csíkszeredába kísérték, útközben a bekövetkező sorsa miatti félelmében Csíkszenttamáson föbe lőtte magát. Ferenczi 2009. 152.

⁴⁰ Egyed Ákos szerint Gál Sándor csíki sikerének a háttérben a papság támogatása mellett fontos szerepe volt annak is, hogy a csíki származású Gál Sándor ugyanúgy római katolikus volt, mint Csíkszék lakossága. Egyed Ákos: *1848 erdélyi magyar vezéralakjai*, Marosvásárhely 2004. 73.

*előjáróságok által felvilágosíttatni.*⁴¹ Ennek fényében érdemes azt is érdemes megfigyelni, hogy amikor az Unió kimondása után végül is sor került a székelység kimozdítására, a délvidékre érkező két székely gyalog zászlóalj és a két székely huszár határőrosztály nem szervezet zászlóaljak, hanem alkalmilag összeállított kötelékek voltak, tiszti, altiszti hiányokkal. Önkéntesség alapján alakultak, nem a tapasztalat, katonai tudás alapján kerültek kiválogatásra.⁴² Az önkéntesség miatt jelentős, hogy mely helységekből érkeztek a katonák. A csíki határőrezredből érkező zászlóalj hat századának a legénységét az alsíki-kászonszéki kerületből Csíkszentimre, Csíkkozmás, Csíkszentgyörgy és Kászónújfalu adta; a felcsíki kerületből Csíksomlyó, Csíkszépvíz, Csíkrákos és Csíkszenttamás; illetve a gyergyói kerületből Gyergyóújfalu, Gyergyószentmiklós, Gyergyóalfalu, Gyergyóditró.⁴³ A falvakban tevékenykedő plébánosok forradalmi magatartásával egybevetve azt látjuk, hogy közülük nemzetőrnek állt személyesen Ferenci János kászónújfalvi plébános, tábori lelkész lett Vas Ferenc⁴⁴ csíkrákosi káplán, a szabadságharc bukása után kötél általi halálra ítélték Tankó Albert esperest és csíkszentgyörgyi plébánost, börtönbe került a Mészáros Antal esperes és gyergyószentmiklósi plébános két káplánjával együtt (Lakatos Ferenc⁴⁵ és Fejér József⁴⁶), akárcsak Márkos János⁴⁷ csíkszentmirei plébános is. Vizsgálati fogságba vetették Puskás Tamás⁴⁸ csíksomlyói plébánost, az öngyilkosságba menekült Andrási Antal gyergyóalfalusi plébános. A számonkérést az érintett falvak papjai közül az alsíki-kászonszéki kerületből Mártonfi János⁴⁹ csíkkozmási; a felcsíki kerületből Balogh József⁵⁰ csíkszenttamási és a szabadságharc bukása előtt már meghalt, így számon se kérhető Zámblér János⁵¹ csíkszentmártoni – ennek filiája Csíkszépvíz - plébánosok kerültek el, s egyértelműen csak

⁴¹ MOL H Meln. 2. 1848:454; Gál Sándor jelentése Batthyány Lajosnak. Alsócernáton, 1848. június 25. Közölve. Urbán 2008. 45-64.

⁴² Előszó In. Csikány Tamás (szerk.): *Székely határőrök a magyarországi hadszíntéren 1848-ban*. 8.

⁴³ Garda Dezső: *A forradalom katonái Csíkban és Gyergyóban 1848-1849*. Csíkszereda 1998. 21.

⁴⁴ Vas Ferenc Altorján született 1821-ben. Pappá szentelve 1846-ban. Káplán Lemhényben, 1847-től Zetelakán plébános, majd 1848-tól Csíkrákoson. 1849: a forradalom alatt tanúsított magatartása miatt menekülnie kell. 1850-től Szászrégenben helyettes plébános, 1851-től Kapnikbányán káplán. 1852-től Székelyhodoson plébános, 1856-tól Kászónjakabfalván, 1857-től Sárfalván, 1864-től Törösváron, 1868-tól Jegenyén, 1869-től Almakeréken. Meghalt 1877. január 29. Ferenczi 2009. 440.

⁴⁵ Lakatos Ferenc Gyergyóremetén született 1822-ben. Pappá szentelve 1847-ben. Gyergyószentmiklóson káplán és tanár. 1849-857 között a forradalom alatt tanúsított magatartása miatt a komáromi börtönben raboskodik. Szabadulása után rövidesen meghalt, 1858. október 12-én. Ferenczi 2009. 318.

⁴⁶ Fejér József Hatolykán született 1825-ben. Pappá szentelve 1848-ban. Gyergyószentmiklóson káplán. 1849-ben Nagyszebenben, Székelyudvarhelyen és Csíksomlyón fogoly. 1850-től Székelyudvarhelyen, 1852-től Csíksomlyón, 1853-tól újra Udvarhelyen és 1854-től újra Csíksomlyón tanár. 1855-től Kapnikbányán káplán, 1856-tól Marosvásárhelyen tanár, 1861-től Tusnádon káplán. 1863-tól Mezőszengyelen plébános, 1856-tól (?) Parajdon, 1865-től Illyefalván (?), 1866-tól Balánbányán, 1881-től Csíkszentléleken. Meghalt 1887. április 11. Ferenczi 2009. 238.

⁴⁷ Márkos János 1808-ban született. Pappá szentelve 1832. 1832-től Csíkszentgyörgyön káplán, majd 1833-tól Brassóban. 1837-től Csíkszentimrén plébános, 1852-1854 között börtönben. 1854-ben Gyulafehérváron a püspöki udvarban, majd Csíkszenttamáson káplán, 1856-1858 között Kajántón helyettes plébános, 1858-tól Csíksomlyón tanár. Meghalt 1877. november 2. Ferenczi 2009. 333.

⁴⁸ Puskás Tamás Ditróban született 1783-ban. Pappá szentelve 1807-ben. Csíkszentdomokoson káplán, 1809-től ugyanott plébános. 1830-tól Csíksomlyón plébános, 1834-től csíkszéki táblabíró, szentszéki ülnök. Meghalt 1859. április 9. Ferenczi 2009. 380.

⁴⁹ Mártonfi János 1796. május 2-án született Szentegyházfaluban. Pappá szentelve 1821. Tordán káplán, 1822-től Kiskapuson plébános, 1831-től Csíkkozmáson, 1861-től szentszéki ülnök. Meghalt 1879. május 14-én. Ferenczi 2009. 339.

⁵⁰ Balogh József 1802-ben született Csíkszentkirályon. Pappá szentelve 1826-ban. Székelyudvarhelyen káplán, 1827-től Sepsikőrőspatakon plébános, 1829-től Csíkszenttamáson. Meghalt 1853. március 22. Ferenczi 2009. 170.

⁵¹ Zámblér János Alsócernátonban született 178-ben. Pappá szentelve 1812. Gyulafehérváron tanár és számvevő. 1818-tól Csíkszentsimonban plébános, 1830-tól Csíkszentmártonon. 1847-től tiszteletbeli kanonok. Meghalt 1849. július 24. Ferenczi 2009. 450.

Eránosz Jeremiás⁵² gyergyóditrói plébánosról állíthatjuk, hogy ő nem volt a forradalmi kormány támogatója.

A délvidéki kimozdítás mellett még egyértelműben tetten érhető a térség katolikus papságának hatása a székely haderőre az agyagfalvi székely nemzetgyűlésen. A gyűlés szervezéskor a forradalom alatt végig használt módszernek megfelelően a felhívásban a papság közreműködését is igényelték: „királybíróitok, dúlóitok, kapitányaitok, papjaitok tartoznak tőtököt vezetni, vagy annyira korcsá bitangá váltunk, hogy tisztjeinktől – kiket hazánk fizet – ennyit sem várhatnánk?”⁵³ A székelyudvarhelyi esperesi kerület iratai közt megmaradt az a kormánybiztosi felszólítás is, amely kérte, hogy a kerületi papság a híveket az agyagfalvi nemzeti gyűlésre „minél több számmal és jobb rendben megjelenni bírják”.⁵⁴ A papság eleget is tett a kérésnek. Eránosz Jeremiás gyergyóditrói plébános a szabadságharc leverését követően Kovács Miklós püspökhöz írt jelentésében rámutatott, hogy „a Székely Honnak a kényes forradalmi üdők kezdete óta tavaly országi gyűlés után, Magyarországra felküldött Székely követeink haza jövén, az ottan történt változások és zavarok iránt párthíveikkel, némely pap társaimmal is kézen fogva fanatisálni kezdték a Népet, elámítván azt a Nép irtásrólí álmodozásokkal így a dühig felizgatva a Népet, az agyagfalvi gyűlésre kivivék, megyénként⁵⁵ a népet a fő Esperes⁵⁶ úrnak kör Levele szerént a lelki pásztoroknak, a szelídség köntösét levette, vitéz kapitányi szerepet jádsva kardosan vezették úgymint a Kilyénfalvi,⁵⁷ Újfalvi,⁵⁸ Remetei⁵⁹ és még két Gy[ergyó] Sz[ent] Miklósi segéd lelkész T[isztelen]dő Jákobi Sándor,⁶⁰ és Lakatos [Ferenc] urak”.⁶¹ Jelentésének hitelességét a papok nevesítése nélkül megerősíti Mikó Imre 1848. október 18-án kelt jelentése is. Ebben rámutatott, hogy az Agyagfalván október 16-án 60.000 résztvevővel megnyílt nemzeti gyűlésre a csíki, háromszéki, udvarhelyi, s csekélyebb számmal a marosi székelység közül a katonák tisztjeik vezérlete alatt fegyverben jelentek

⁵² Eránosz Jeremiás Gyergyószentmiklóson született 1809-ben. Pappá szentelve 1832-ben. Szilágysomlyón, majd Nagyszebenben tanár. 1833-tól Balánbányán plébános, 1839-től Csíkszentdomokoson, 1842-től Ditróban. 1850-től kerületi jegyző. 1854-től Csíkszentdomokoson plébános és esperes. 1857-től Csíkrákoson plébános és esperes. 1865-től tiszteletbeli kanonok. Meghalt 1881. szeptember 26. Ferenczi 2009. 229.

⁵³ Csíkszéki Nép-gyűlés, 1848. október 10-én Somlyón tartott gyűléséből felhívás a Székelyekhez In. Hermann Róbert (szerk.): *1848-1849 : a forradalom és szabadságharc képes története*, Debrecen 2009. 193.

⁵⁴ GYÉFL. PI. 394. d. 11. cs. 633/1849. sz.; *Historia Domus et Ecclesiae Rom.Cath., Udvarhely. 32/1848.* A felhívást október 9-én küldték, az esperesi hivatal jegyzőkönyvében a megjegyzés rovatba a következő bejegyzés szerepel: „Vettem 10-én, azonnal körbeindítottam.”

⁵⁵ Egyházközségenként, plébániákként.

⁵⁶ Mészáros Antal

⁵⁷ Sánta Imre Csíkszentimrén született 1806-ban. Pappá szentelve 1831-ben. Csíkszentimrén, majd 1833-tól Kolozsváron káplán. 1834-től Szentegyházafaluban plébános, 1836-tól (1838?) Gyergyókilyénfalván, 1849-től Csíkszentmiklóson. Meghat 1876. május 14. Ferenczi 2009. 390.

⁵⁸ Albert Mihály Csíknagyboldogasszonyon született 1802-ben. Pappá szentelve 1833-ban. Gyulafehérváron, majd 1837-től Székelyudvarhelyen gimnáziumi tanár. 1839-től Illyefalván plébános, 1842-től Gyergyóújfaluban. Az 1848-as forradalomban való részvétele miatt 1849-1851 között börtönben. Szabadulása után Csíksomlyón, Marosvásárhelyen és Gyulafehérváron, majd ismét Gyergyóújfalban plébános. Meghalt 1861. december 20. Ferenczi 2009. 149.

⁵⁹ Györfy János Csatószegen született 1801-ben. Pappá szentelve 1825-ben. Káplán Kolozsváron, majd 1829-től Csíkszentkirályon. 1832-től (1834?) Csíkszeredában táborig káplán, 1834-ben 6 hónapig megbízott plébános Csíkszeredában. 1846-tól Gyergyóremetén plébános. Az 1848-as forradalom idején a nemzeti mozgalmaktól távol maradt. Ennek ellenére ő az első, akit Gyergyóból Dorsner ezredes letartóztatott. 1856-tól Korondon káplán és egy ideig vezeti a parajdi plébániát. 1862-től Tekerőpatakon plébános, 1876-tól nyugdíjazva. Meghalt 1893. szeptember 4. Ferenczi 2009. 261.

⁶⁰ Jákobi Sándor örmény rítusú. Születési adatai nem ismertek, pappá szentelési sem. Székelyudvarhelyen tanár, 1844-től Gyergyószentmiklóson káplán. Az 1848-as forradalom alatt tanúsított magatartása miatt előbb halálra, majd várfogságra ítélik. 1849-től fogoly, 1850-ben mint elítéltet viszik Komáromba. Ferenczi 2009. 280.

⁶¹ GYÉFL. PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.*

meg, a „*többiek karddal felfegyverzett papjaik vezérlete alatt*”.⁶² Az agyagfalvi gyűlésen jelen levők tudatában voltak annak, hogy határozataiknak a köztudatba kerülését továbbra is a papság segítsége biztosíthatja. A jegyzőkönyvben tételesen meg is fogalmazták, hogy az uralkodóhoz intézendő proklamáció „*tartalma, tisztségek, és papság által*” legyen a lakosságnak megmagyarázva.⁶³

Az agyagfalvi gyűlés után Csíkszék forradalmi magatartásában közismerten törés állt be. Eltekintve ennek háttér-elemzésétől, jelen tanulmány céljának megfelelően csak a a papi magatartásokat elemezve, azt látjuk, hogy az alcsíki és a gyergyói kerület pasága részéről meszemenő volt a szabadságharc támogatása. Erre utal, hogy Mikó Mihály, amikor őt Bem⁶⁴ kinevezte csíkszéki biztosnak 1849. január 11-én, „*legelsőben Biális Ferencz, Mikó Antal, Antalfi Gábor s az előkelő nemesség más kiváló tagjaival, azután Andrassy Antallal, lakhelye*⁶⁵ *derék plébánosával, Tankó Albert csíkszéki esperessel, Mészáros Antal szentmiklósi plébánossal és esperessel, Kilyénfalván Sánta Károly*⁶⁶ *plébánossal*” illetve még a katonaság közül néhányval, s egy pár barátjával közölte.⁶⁷ A felsorolt nevek alapján kinevezését közölte az alcsíki-kászsónszéki esperessel, a gyergyói esperessel és a gyergyói kerületi jegyzővel, s ezekben a kerületekben a papság a hívek közt a forradalmi hangulatot jobban ébren tudta tartani, s január folyamán a lakosságot a szabadságharc támogatására is hangolta. Erre utal, annak gördülékenysége, ahogyan Gál Sándor ezredes – aki a Nyerges tetőn keresztül érkezett Háromszékről Csíkba 1849. január 23-án – leváltva Beczmann ezredest⁶⁸ átvette az ezred irányítását, megszervezte a 76, 77, 78 honvédszázaljakat, s Csíkszék a szabadságharc szolgálatába állította.⁶⁹ Ebben a folyamatban Gál Sándor a papság segítségét vette igénybe. „*Csik lelkes tisztviselői és papsága segélyével sikerült elnémítani a reactiot, legyőzni és eltávolítani a német tiszteket*” – jelzi Jakab Elek,⁷⁰ kiegészítve annak megjegyzésével, hogy a csíki katonaság kérését 1849. január végéről – hogy egykori ingadozásait elfeledve, Gál Sándor székely ezredes vezetése alatt harcolhassanak Magyarország alkotmánya és szabadsága megvédéséért – „*csak közlekedés tehette: a papság, nemesség és nép együtt.*”⁷¹

A szabadságharc mellett felsorakozó csíkszéki papság három esperesi kerülete közül a legkézzelfoghatóbb a gyergyói kerület irányító szerepe. Már február 7-én, Gyergyószentmiklóson átszerkesztették a megyéspüspöknek egy, 1848. október 30-án keltezett körlevelében⁷² küldött ima-szövegét,⁷³ „*a jelen körülmények igényelte*

⁶² MOL, Mikrofilm 17669 – szekción kívül. Biblioteca Academiei R.S.Romania. Filiala Cluj. NO 753. 64. file. A kolozsvári Oltalmi Bizottmány 1. tudósítása az agyagfalvi gyűlésről, 1848. október 18.

⁶³ *Az agyagfalvi székely gyűlés jegyzőkönyve* (1848. október 17. aláíró: Mikó Imre elnök, Kovács Elek jegyző) In. Kővári László (szerk.): *Okmánytár az 1848-49-ki erdélyi eseményekhez*. Pest 1861. 91-99.

⁶⁴ Ő maga is a papság segítségét követelte. Kinevezése után rendeletet bocsátott ki, amelyben megparancsolta, hogy „*a Tőle vagy a Székely fődre nézt hasonló hatalommal ellátott Gál Sándor Ezredes Úrtól kibocsátandó rendeleteket a székely földi papság híveivel szószebből tudassa*”. GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 338/1849 – Nagyszeben, 1849. szeptember 18: *Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mészáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek*.

⁶⁵ Mikó Mihály Bem levelének vételekor Gyergyóalfaluban volt. Egyed Ákos: *Erdély 1848-1849*, Csíkszerda 2010. (Egyed 2010) 337.

⁶⁶ Jakab Elek itt rosszul használja a nevet. A gyergyókilyénfalvi plébános Sánta Imre.

⁶⁷ Jakab Elek: *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848-49-re*. Bp. 1880. 451.

⁶⁸ Dorsner csíki székely határőrezredes utóda.

⁶⁹ Egyed 2010, 337.

⁷⁰ Jakab 1880. 143.

⁷¹ Jakab 1880. 455.

⁷² A kerületi esperesi gyűlés jegyzőkönyve a tartalmát így összegezte: „*hazafias szellemben írt tiszta hazafiságot lehelő körlevele, melyben rendeli, hogy az általa leküldött imát a békéért, igazságos ügyünk diadaláért, szegény, minden idegen elemtől, a reactionariusok minden pokolbeli ármányától galádul megtámadott szeretett hazánk – és nemzetiségünk dicső győzedelméért, a körlevél vétele után legközelebbi vasárnaptól fogva egész héten minden nap, délelőtt, délután, azontúl pedig minden vasárnap és csütörtökön, szentség kitétel mellett az*

változtatásokkal, s egy pár új ima, és énekek hozzá adásával.” Csíksomlyón kinyomtatták, s ebben a formában terjesztették. A nyomtatási költségeket Mikó Mihály csíkszéki biztos közbejárására állami pénzből fedezték. Aznap a kerület papsága a katonai vezetőség kérésére az esperes lakásán letette az esküt a magyar alkotmányra, a gyűlési jegyzőkönyvben kiemelve, hogy „*tevé pedig ezt annál is inkább, minthogy erre még a múlt évi Kolozsvárt tartott Zsinat határozata következtében, püspök Kovács Miklós ő N[agy]méltósága által fel valánk szólítva, kötelezve.*”⁷⁴ Ez a bejegyzés hívatott annak jelzésére, hogy a katonai vezetőség által megfogalmazott kérés teljesítésekor az eddig is biztosított lojalitás volt a mérvadó. Ennek kihangsúlyozása miatt a jelenlevők „*felszólíttatni határozta a Csíki Főparancsnokságot: készítenie egy mindenütt egyiránt használandó eskü formát, mely szerént aztán minden helység lelkésze eskesse fel ünnepélyesen híveit a magyar alkotmány s Kormány iránti hűségre, engedelmségre.*”⁷⁵ A kerületi papság közül csak a ditrói plébános, Eránosz Jeremiás kérte jegyzőkönyvbe is venni, hogy ez a felesketés kizárólag a polgári hatóság révén történjen. A neki adott válaszban tetten érhető a papság szakrális tekintélyének realitása a forradalom ideje alatt: „*miképp az eskü egy a legszentebb vallásos tények, szertartások közül, mit csak a legünnepélyesb előkészületül lehet, és kell letenni, és pedig a nép által a nép bizodalját, tiszteletét igénylő egyházi személy kezében.*” A gyűlés jegyzőkönyvében arra is találunk utalást, hogy ebben az esetben is a polgári hatalom utasításának teljesítésében a pap a híveknek előbb elmagyarázza magát az utasítást. „*A többség fontolóra vévén minő terhes, s a nép tudatlansága miatt az igaz ügyre, s minnyájunkra nézve könnyen veszélyessé válható időket élünk, egy két ellen nyilatkozat daczára, meg határozá: minden edes hazánk sorsát, boldogságát érdeklő proclamatiók, placatoknak sat*”⁷⁶. *a szószékből ünnepélyes felolvasását, s meg magyarázását. S ez felelet terhe alatt köteleességévé téteték minden lelkésznek.*”

A Függetlenségi Nyilatkozatot az erdélyi egyházmegyében valóságos népünnepélyek keretében üdvözölték. „*Bajos volna le írni a függetlenségi nyilatkozat hirdetése alkalmasságával, egész búcsújárás ünnepélyességgel tartott szónoklatok közt szóra sértő az ausztriai házat gúnyoló s lázzasztó beszédeket*” – emlékezik vissza a ditrói plébános az ekkori

Egyházokban ünnepélyesen mondanók el. Közöröm és lelkesedéssel fogadtatott püspök úr ezen mindnyájunk kívánságával találkozó korszerű rendelete, s a Székely jó honfi Főpásztor úr megéjeneztetett.” GYÉFL Gyergyói Gyűjtőlevéltára (GyGyL). Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276-1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814-1862, 1848. sz. András hava (november) 30-án tartott gyűlés, Killyénfalva.

⁷³ „*Dicsőült Szentek, kik e hon népét a keresztény hit idvezítettő tudományára oktattatok, kik a Szt. kereszt zászlóját előre víve az alatta egyesült népeknek egyházi s polgári alkotmányt adatok hazánkat jámborságtok által meg dicsőítettétek... a Ti első szólástok érdemessége nyerjen számunkra békés, csendes napokat, hogy nyugott Szível teljesíthessük keresztényi, és Polgári kötelességeinket: s a Szabadság jótéményeibe részesülhessünk, kérjétek reánk a mennyben uralkodó szeretet áldását; a ti könyörgéstek szentelje meg magyar ország minden népei között az igaz testvériség kapcsát gyullassza fel bennünk a haza iránti szeretetet, a koronás Király iránti tisztelet tiszta érzelmeit, s tartsa meg szívünkben a magyar alkotmány iránti tántoríthatatlan ragaszkodást*” - GyGyL, Ditrói plébánia iratai. Csomó: Püspöki rendeletek protokollum 1815-1853

⁷⁴ GyGyL, Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276-1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814-1862, Gyergyószentmiklóson 1849. febr. 7-én tartott gyűlés határozata

⁷⁵ A jegyzőkönyv szerint a kérést nem csak a katonai főparancsnokságnak, hanem „*csík minden megyéjének*”, vagyis egyházközségének megküldték.

⁷⁶ 1849. májusában ugyanennek a kerületnek az esperese viszont jelezte, hogy a kisebb jelentőségű hirdetések „*az irt Szék méltóságát le alatsonitják*”, ezért a kerületi gyűlésen elhatározzák, hogy : „*kérettessenek meg a tisztelt parancsnokságok, a Szónoki Széket meg kimélleni, és bízni a rendeleteknek némelyikét a bírakra ki hirdetés végett, a kik az isteni tisztelet végével a Templom előtti téren agyák tudtára az egybe gyülekezett népségnek.*” - GyGyL, Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276-1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814-1862 Gyergyószentmiklóson 1849. febr. 7-én tartott gyűlés határozata

hangulatra.⁷⁷ Levelében rámutatott, hogy korábban is „*féltelen szabadsággal egynéhány pap társaim el hivattatásokat falba rúgva s mesék után indulva, az igaz tudományt nem szenvedték, az Isten ígéje hirdetésére szánt szónoki széket, politikai dolgok szónok székévé változtatták, a honnan nem különben egyes, mint tömeg nép előtt is nyíltan az ausztriai Ház, fejedelem, és kormánya ellen mérgesen tetszeni kívánásból is beszéllettek*”. A radikális hangulatban a kerületi papság a forradalmi lelkesítés mellett belső, egyértelműen a hierarchia belső szabályaival szembeálló autonómiát léptetett életbe, jóval nagyobb mozgásteret biztosítva az egyházmegye központi vezetése mellett a kerületi espereseknek. Ez a megoldás nem kizárólag erdélyi specifikum, más egyházmegyék esetében is azt látjuk, hogy a forradalmi eszmék iránt elkötelezett papság inkább választotta a nem elég lelkes egyházi vezetőivel szemben a függetlenedést, mintsem azt a vádat, hogy az egyház a forradalmat nem támogatja elég erőlyesen.⁷⁸ A kezdeményezés Csíkszéken a gyergyói kerületből származott, amikor a házassági peres ügyek megoldatlanságára hivatkozva javasolták május elején, hogy az esperesek püspöki helynöki hatalommal járjanak el.⁷⁹ Az esperesi kerületek nagyobb önállósága viszont nem egyértelműen az esperes, hanem sokkal inkább a kerületi papság akaratát volt hívatott szolgálni. Az előzmények terén jelentős, hogy már 1848-ban a marosi kerületben megfogalmazták: „*az udvarhelyi esperestnek hivatalából tett elmozdítását örömmel értettük; hasonlóképpen elcsapni kívánjuk a szebeni esperest is, mint a magyar nemzetnek megátalkodott ellenségét*”.⁸⁰ Az egyházmegye püspöke 1848-ban az ügyet nem kommentálta, de az tény, hogy az udvarhelyi esperes⁸¹ leváltását a papságtól elfogadta, miközben a többi kért *esperes-elcsapáshoz* nem járult hozzá. A gyulafehérvári ostromzár miatt elszigetelt püspök hiányában viszont a kerületi papság 1849 tavaszán és nyarán egyértelműen alkalmazta ezt a belső, esperes-kerületi autonómiát. A püspök által kinevezett helynök, Kedves István⁸²

⁷⁷ GYÉFL PI. – 394.d. 16.CS. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.*

⁷⁸ Például a váci egyházmegyében hasonló okok miatt 1849. június 30-án az egyházmegye papsága leváltva Szarvas Ferenc helynököt, önkényesen Bobory Károlyt választották meg erre a tisztségre, hasonló okok miatt. Ezen az elhírhedt gyűlésen tárgyalták a Vallás és Közoktatási Minisztériumnak a Közlönyben is megjelent rendeleteit. Ezek alapvetően arra szólítják fel az egyházmegyéket, hogy a polgári hatósággal azonos elveket vallva hazafiként viselkedjenek, működjenek együtt a kormánnyal buzgón és erőlyesen és ne kényszerítsék hazafiatlanságuk által a kormányt „*olynemű szabályokhoz nyúlni, melyek bár az egyháznak (különben tiszteletben tartandó) önkormányzati jogát sértik, de a haza érdekében a nemzetellenes hatások ellensúlyozása, és meggátolása végett szükségesekké lesznek.*” A 161. számú rendelet június 15-ről arra szólította fel az egyház vezetőit, hogy Horváth Mihály elképzelésének megfelelően augusztus 20-án egyházi közgyűlést tartsanak Pesten a „*magyar kath[olikus] egyháznak a szabadság alapján történendő újjászületésére, s mind az álladalom iránti viszonyainak, mind belkormány szabályozására*”. Egyedül csak a vagyoni ügyekre vonatkozó utasítást kerültek meg ezen a szentszéki ülésen, ügyes diplomáciával további felvilágosítást kérve a Minisztériumtól. A keresztes háború gondolatát is üdvözlik, ennek szellemébe körlevelet is szerkesztenek. – Váci Püspöki és Káptalani Levéltár, *Protocollum consistorialia.* 1847-1849, 1849. június 30.

⁷⁹ „*Addig is, míg K[ároly]Fejér Vár a zár alól fel nem szabadula, a helybéli tisztelt Elnökünk ruháztatnék fel Püspöki hely tartói hatalommal: úgy a többi Esperesi székek is kérettenének meg, hogy Elnökeiket ruháznák fel az irt hatalommal azért ne talán, a váló, és más perek a zár alatt hátra maradást szenvedjenek.*” - GyGyL, Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276-1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814-1862. 1849. május 3. Gyergyószárhegy. Esperes-kerületi gyűlési jegyzőkönyv.

⁸⁰ GYÉFL PI. – 389.d. 11.cs. 1010/1848: Marosvásárhely, 1848. augusztus 12.: *Marosi kerület beadványa.*

⁸¹ Rajmund János esperest 1848-ban a kerületi papság leváltotta, tekintve, hogy tevékenységével nem voltak megelégedve. Ezt követően Antalfi Ferenc, addig kerületi jegyző vette át az esperesi teendők intézését ideiglenesen. Az 1849 tavaszán készült összeírás az egyházmegyéről Berde Mózes számára Antalfi Ferenc „*esperesi helyettes*” címmel szerepel. – GYÉFL PI. – 393.d. 5.cs. 92/1849. –Kolozsvár, 1849. április 13.: *Pakó János püspöki titkár felterjesztése Berde Mózes kormánybiztoshoz.*

⁸² Kedves István Csíkszentdomokoson született 1782-be. Pappá 1806-ban szentelték. Kolozsvári káplánsága után 1808-tól Gyergyóremetén plébános és kerületi jegyző, 1825-1830 közt gyergyói esperes. 1830-tól székelyudvarhelyi plébános, kerületi esperes, gimnáziumi igazgató. 1831-től Kolozsváron plébános, kanonok, a

kolozsvári plébános a szabadságharc leverése után írt jelentésében – amint erre már utaltunk – rá is mutatott: „*az én helyetteségemet nem mindenütt fogadták el, mint Gyergyóban, és Felcsíkon*⁸³ *másutt határozatilag is érvénytelennek nyilatkoztatták és azt hivatalosan is megírták, mint Udvarhelyt, azért az ily esperesetségekből ide hozzám nem is jövén hivatalos tudósítás, a papok állásáról csak hírből tudhatok valamit*”.⁸⁴

Az udvarhelyi információ-zárlat részletesebb elemzésétől eltekintve, annyit mindenképp szükséges megemlíteni, hogy a szék katolikus papsága, annak ellenére, hogy osztrák katonai megszállás alá került, messzemenően kerülte a császári proklamációkban előírtak teljesítését. Az udvarhelyi Domus Historiae sokatmondóan jegyezte fel, hogy 1849. augusztus 18-án iktatták a plébánián a főpásztor, Kovács Miklós körlevelét, amelyhez csatolva volt „*Ferdinánd császár és király Ő Felségének a Magyar Hon földművelő lakosaihoz intézett...múlt évi November 7-én kelt*” levele, „*s ugyan azon íven Herceg Windisgrác cs[ászári] Tábournagy szózatát... ugyancsak nyomtatásban, múlt évi november 13-ról. Végre ugyan ezen Hercegnek múlt évi December 14-én kelt Proclamatioját*”.⁸⁵ Vagyis ezek kihirdetésére még csak az elméleti lehetőség sem volt adott.

A forradalmi kormánynak is jól jött a katolikus papság által választott belső autonómia, hiszen a közvetítéseket kihagyva közvetlenül az érintett kerületekkel tarthatta a kapcsolatot. A tendencia a kormány részéről már azzal is tetten érhető, hogy a Debrecenbe költözött kormány kiiktatta a kormányzások közvetítő szerepét.⁸⁶ Ezért a rendeleteket már nem a gyulafehérvári várban elszigetelt püspökkel, de még csak nem is az általa kinevezett helynökkel, hanem közvetlenül a forradalmat pártoló esperesekkel közölték. Pedig a papság lojalitása Kedves István részéről is biztosítva lett volna. Kinevezését követő első rendelkezéseivel a forradalmi kormánnyal való együttműködés jegyében járt el, május 29-én kelt körlevelében az espereseknek a következőket írva: „*Az egyházakat és lelkészeket érdekelt rendeletek a Magyar Kormány által többnyire a Közlöny*⁸⁷ *című hivatalos lapban adva van ki, ezennel felszólítanak minden egyháziak, miszerint az ily úton kibocsájtott rendeleteknek tudomására jutván azokat egész készséggel teljesíteni híveiknek felolvasni, és megmagyarázni, s tartalmukhoz képest azoknak kívánt sikert eszközölni szoros kötelességüknek ismerjék*”. Rövidesen újabb körlevelében a Horváth Mihály Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter által továbbított rendeletet — hogy a papok a népet felvilágosítsák és lelkesítsék a magyar ügy és szabadság kérdésében — küldte szét a kerületeknek.⁸⁸ Ugyanakkor arról is rendelkezett, hogy az esperes-kerületek a Közlönyt megrendeljék.⁸⁹ Forradalmat támogató magatartása miatt a

kolozsmonostori levéltár őre. 1836-tól iskolai felügyelő, apát. 1848-ban ideiglenes püspöki helynök. Meghalt 1864. július 14-én. Ferenczi 2009. 293.

⁸³ Felcsíki születésűként és egykori gyergyói esperesként ezt a két kerületet érthető, hogy külön kiemelte.

⁸⁴ GYÉFL PI 393.d. 5.cs. 225/1849. Kolozsvár, 1849. szeptember 7.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

⁸⁵ GYÉFL PI. – 394.d. 11. cs. 633/1849: *Historia Domus et Ecclesiae Rom.Cath., Udvarhely.* – 68/1849

⁸⁶ „*Az erdélyi romano-katolikus püspök, a királyhágóntúli reformátusok főegyházi tanácsának és püspökének, úgy az unitariusok főegyházi tanácsának és püspökének meghagyatják, miszerint a sok erdélyi kormányzások s honvédelmi bizottmány rendeletéből megszüntettétvén, ennekutána mindazon tudósításokat, felterjesztéseket és folyamodásokat, melyek eddig a sok kormányzásokhoz intéztettek, ezentúl közvetlen ide intézzék*” – MOL H 62 Az 1848-1849-i Minisztériumi Levéltár Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium. Debreceni Iratok. 31157 mikrofilm. 27/1849.

⁸⁷ A kormány rendeleteit a Közlöny segítségével közvetlenül juttathatta el mindenhova, viszont meglepő, hogy abból a felsorolásból, amely tartalmazza, hogy mely püspökségek kötelesek megrendelni, az erdélyi hiányzik. Szerepel viszont a megrendelésre kötelezettek között Keserű Mózes kanonok, mint egyházi és iskolai kormánybiztos. Tény, hogy Kedves István előtt az erdélyi egyházmegyéről tőle informálódtak. MOL H62 Az 1848-1849-i Minisztériumi Levéltár Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium. Debreceni Iratok. 51135 mikrofilm. 992/1849; 635/1849.

⁸⁸ GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 117/1849. *Kedves István körlevele az esperesekhez.* Kolozsvár 1849. június 2.

⁸⁹ Ez az utasítás az udvarhelyi kerület jegyzőkönyvéből ismert, de valószínű, hogy minden kerületnek egyformán megküldte. GYÉFL PI. – 394.d. 11.cs. 633/1849 – Udvarhely, 1849. június 11.: *Az udvarhelyszéki esperesi kerület papság közgyűlésének jegyzőkönyve.*

szabadságharcot támogató intézkedéseit teljesítették a csíkszéki papok, a megtorlás árnyékában az elfogott alsíki-kászonszéki és a gyergyói esperes védekezett is azzal, hogy Kedves István forradalmat támogató intézkedéseit teljesítésére „*bűn terhe alatt valánk fölszólítva*”.⁹⁰ Személyes elkötelezettségük szempontjából viszont fontos, hogy végig fenntartották azt az egyébként nem megalapozott álláspontjukat, hogy Kedves István kinevezése „*a tavalyi zsinat végzéseivel merőben ellenkezik*”.⁹¹ Döntéseik, lelkesítő magatartásuk hátterében nem a kényszer, hanem a személyes elkötelezettség állt. Ahogy Antalfi Ferenc udvarhelyi esperes is megfogalmazta: „*hihető e pedig, hogy ezek a forrongó ügy eránt közönyösök, részvétlenek, s az akkori kormány parancsainak betartásában hanyagok, vagy éppen ellenszegülők lettek volna? Hiszen tudva van, hogy mindenütt és mindenben elsők voltak*”.⁹²

Az orosz intervenció megkezdődése után még inkább szükségessé vált a lelkesedés fokozása a lakosságban.⁹³ Visszatérve a csíkszéki események elemzéséhez, itt a gyergyói kerület június 1-én tartott esperesi gyűlésén jelen levők „*a keresztes Háborút megelőző ájtatosság hirdetését ellenezte, követelvén, hogy tegye azt hírré a világi kormány a Nép Gyűlésben: De erre a Világi Kormány, kinek Elnöke Mikó Mihály Kormány Biztos Úr helyet foglalt székiünkbe, nem fogadja el, hanem azt kíváná, hogy a Horváth Mihály csanádi Püspök és Közoktatási Minister rendeletét el fogadni, és kihirdetni kötelesek legyünk, s ált küldé a Közlöny,*⁹⁴ *a melybe írva vala az Isteni tisztelet rendelete, a melyet előbb a Gyűlésbe felolvastatta*”.⁹⁵ A gyergyói kerület részéről a lelkesítés meg is történt, akárcsak az alsíki-kászonszéki kerületben is. A lelkesítés mérhető hatása szempontjából fontos az a levél, amelyet Jakab Eleknek egy barátja küldött, s amelyet visszaemlékezésiben – még ha a forrás konkrét megjelölése nélkül is – egészében közöl: „*Dicső nép e barátom! írja egyik kitűnő állású barátom*⁹⁶ *e tárgyat illető levelében – még most vén koromban is fellelkesülök, ha erre a népre, ennek szabadságharcunk kivált utószakában való magatartására gondolok. Büszkévé tesz, hogy élükön lenni szerencsés voltam. Különös hálával emlékezem a papságra: hogy támogatták azok intézkedéseimet, mely hívek voltak a magyar kormányhoz! Olyan clerus tán a világon nem volt. Tankó és Mészáros! Oh Istenem! ez a két esperes! Két Kapisztrán, két hadvezér!...*”⁹⁷ Más feljegyzések is tanúsítják a papság mozgósító tevékenységének eredményességét. Gál Sándor ezredesnek a kökösi-uzoni 1849.június 23-i csatáját követően Kiss Antal százados újonnan alakult zászlóalja olyan eredményesen⁹⁸ fedezte a

⁹⁰ GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 338/1849. – Nagyszeben, 1849. szeptember 18: *Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mészáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek.*

⁹¹ GYÉFL PI. – 394.d. 11.cs. 633/1849: Udvarhely, 1849. június 11.: *Az udvarhelyszéki esperesi kerület papság közgyűlésének jegyzőkönyve.*

⁹² GYÉFL PI. – 394.d. 15.cs. 315/1849. – Udvarhely, 1849. október 16.: *Antalfi Ferenc udvarhelyi esperes helyettes jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

⁹³ Az orosz beavatkozásnak hírére már május 18-án elhatározta a minisztertanács, hogy népfelkelést kell szervezni, amelyet vallásilag is motiválni kellene. Ezért rendelte el Horváth Mihály, hogy május 27-től kezdve három héten át minden vasárnap s az első és második hét csütörtökén a népet a papok a szabadságharc folytatására lelkesítsék, a római és görög katolikusok körmeneteket tartsanak. – Román Állami Levéltár – Kolozsvár: Fond 563: Colectia Revolutia de la 1848, registru 107. iktatószám nélkül – Debrecen, 1849. május 18. *Provocare și rânduire către toți preoții patriei de ficcare religie – apel al ministerului cultelor Mihail Horváth, ales episcop al Cenadului.*

⁹⁴ Ezzel magyarázható, hogy a felhívás bekerült a plébániai levéltárakba. Ld. pl. GyGyL. Szárhegyi Plébánia Iratai. 1848-1857.

⁹⁵ GyGyL. Gyergyószentmiklósi Plébánia iratai. Helyi egyházi archontológia. 1276-1861. Gyergyói esperesi kerület papságának gyűlési jegyzőkönyve. 1814-1862. 1849 június 1.

⁹⁶ Jakab Elek nem nevezi meg, kiről van szó

⁹⁷ Jakab 1880. 456.

⁹⁸ Jutalmul őrnaggyá léptette elő Gál Sándor Kiss Antalt, a zászlóalj Csíkkozmonon vehette át június 27-én zászlóját, amelyet a gyakorlatnak megfelelően egyházi szertartással szenteltek fel. Ebben az esetben a felszentelést az alsíki-kászonszéki esperes, Tankó Albert végezte. Németh György: *Gál Sándor honvédezredes 1848-1849-es tevékenysége.* Csíkszereda 2008. 74.

visszavonulást, hogy hősies példáján fellelkesülve „az összes környező faluból és vidékről, papjuk vezetésével⁹⁹ székelyek tömegei érkeztek a hadmezőre (a hazafiúságnak hősies példája, ami méltatja azokat az egyháziakat, akik Krisztust a népek szabadítójának tartják), és bennünk viszontlátta azt a harcias szellemet, amely a keresztes háborúk idején volt csodálható.”¹⁰⁰

Ez az eredményesség vezetett el a szabadságharc leverése után a már vázolt meghurcolásához a katolikus papságnak. Nem véletlenül tekintette ugyanis a felelősségre vonáskor a forradalom és szabadságharc leverése után az osztrák katonai hatalom a nép vezetőinek a papságot. 1849 nyarán a nyergestetői csata után védtelenül maradt Csíkszékbe¹⁰¹ visszatérő Dorsner osztrák ezredes „keményen lépett fel, a fegyvereket beszédette, a papságot és a birtokosságot Csíkszeredába rendelte.”¹⁰² 1849. szeptember 18-án Wohlgemuth kiáltványában elrendelte a forradalmi tettek purifikáló bizottságok előtti számonkérését. Ennek eredményeként, a csíkszéki térség esetében, Endes Miklós adatai¹⁰³ szerint elsőként a legfontosabb katonai vezetők kivégzése mellett halálos ítéletet mondtak ki a papok közül Fodor Antal¹⁰⁴ csíkszentdomokosi plébánosra, Jákobi Sándor¹⁰⁵ örmény káplánra és a gyergyószentmiklósi segédlelkészekre, Lakatos Ferencre¹⁰⁶ és Fejér Józsefre.¹⁰⁷ Rajtuk kívül még egy földbirtokost ítélték halálra: Mikó Mihályt.¹⁰⁸ Az ítéletek utólag letöltendő börtönbüntetésre módosultak. Vizsgálati fogságba került ugyanakkor a csíkszéki katolikus

⁹⁹ Ez jelzi, hogy a kormány felhívását a papság teljesítette. A keresztes hadjárat meghirdetésekor kifejezetten kérte a minisztérium, hogy a pap álljon hívei élére, kereszttel; verjék félre a harangokat, a pap templomi öltözetben jelenjen meg, buzdító énekek, hazafias, lelkesítő beszédek segítségével a lakosságot mozgósítsa. . GyGyL. Szárhegyi Plébánia Iratai. 1848-1857. 323/B.E. szám alatti nyomtatvány: Szemere Bertalan belügyminiszter utasítása a vármegyékhez, Buda, 1849. június 26

¹⁰⁰ Schneider D. Antal – Halász Sándor – Viola Károly: *Gál Sándor életrajza, avagy a székely ezredes, ki nem engedett a 48-ból* (ford. Zágoni Zsolt). Csíkszereda 2006. 74.

¹⁰¹ Augusztus 1-én Clam-Gallas a magyar seregeket szétverte Kászonújfalunál (illetve Miklósfalva és Bükszád közt is), majd augusztus 2-án elfoglalta Csíkszeredát. Hermann Róbert: „Tenni kevés, de halni volt esély”. *Az 1849. évi hadjárat*. Hadtörténelmi közlemények, 112. évf. (1999) 2. sz.

¹⁰² Endes Miklós: *Csík-, Gyergyó-, Kászon-szék (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*, Bp 1937. 300.

¹⁰³ Uo. 315-316.

¹⁰⁴ Fodor Antal Marosvásárhelyen született 1807-ben. Pappá szentelve 1830-ban. Szilágysomlyón, majd 1834-től Gyergyószentmiklóson káplán. 1835-től Egrestőn plébános, 1838-tól Atyhán, 1842-től Csíkszentdomokoson. Az 1848-as forradalom idején tábori papnak állt. 1850-ben előbb kötél általi halálra, majd 12 év vasban eltöltendő börtönre változtatják ítéletét. 1849-1855 között Olmützben és Josefstadtban raboskodik. 1857-től Gyimesbükkön káplán, 1864-től Akosfalván plébános, 1869-től Fenyéden. Meghalt 1885. július 25. Ferenczi 2009. 245.

¹⁰⁵ Jákobi Sándor gyergyói örmény szertartású káplánt 1849. szeptember 15-én vitték katonai kísérettel Erzsébetvárosra, majd onnan Szebenbe. Hazafias szónoklataiért komáromi várfogságot kapott. „A mi pedig az örmény szertartáson levő segéd lelkészt illeti, őt szépíteni és menteni semmiben se lehet, mert korlátlan szavait tényeit és kiborulásait mindenki tudja és beszéli” – GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.*; Marton József: *Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*. Bp. 1993. 224–227.; Kovács Gyárfás: *Karcolatok egyházmegyénk 1848/49-es évi történetéből*. Közművelődés, 1902. 211. szám.; Lestyán Ferenc: *Az erdélyi római katolikus papság az 1848-49. évi forradalom és szabadságharcban*. In: Pál Antal-Sándor (szerk.): *A maros megyei magyarság történetéből. Tanulmányok*. II. Marosvásárhely 2001. 130.

¹⁰⁶ Lakatos Ferenc egyik bűne, hogy a menekülő paptársait (Keresztes Márton, Farcádi Kovács Mihályt, Bardócz Jánost, Veszelyi Károlyt) rejtgette, a másik, hogy „ifjui gondolatlanúságból szabadosan szólott a Társaságokban”, minek híre elterjedt. Nyolc évig lesz ezért fogoly Komáromban, 1857-ben szabadult, de a fogság alatt egészsége annyira tönkrement, hogy a következő évben meghalt GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek*. Marton 1993. 224–227.; Kovács 1902.; Lestyán 2001. 131.

¹⁰⁷ Sok vádat ellene nem tudtak felhozni, amint a ditrói pap is jelenti „Fejérről semmi különöst büntetésre méltót nem tudok, de nem is hallottam”. GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.*

¹⁰⁸ Az ő esetében egészen egyértelmű elítélésének oka. Csík egyik képviselője a pesti országgyűlésen, 1848. június 15-től kormányi kinevezéssel gyergyói alkirálybíró, majd csíkszéki kormánybiztos is. Endes 1937. 271.

papok közül Andrásfi Antal,¹⁰⁹ Albert Mihály,¹¹⁰ Györfy János, Keresztes Márton,¹¹¹ Lakatos Márton¹¹² és két esperes: Mészáros Antal¹¹³ és Tankó Albert.¹¹⁴ Vizsgálati fogságba rajtuk kívül csak két alkirálybíró (Endes Miklós, Székely Zsigmond) és három földbirtokos került

¹⁰⁹ Ő a vizsgálat eredményét előre látva az öngyilkosságba menekült. Popoi József jelentésében megjegyzi, hogy útközben Szeben felé öngyilkos lett. Jakab Elek a részletek kapcsán kiemeli, hogy „*midőn harczaink végén a legderékabbak egyikét a muszkák kihallgatásra Csík-Szeredába idézték, Szent-Tamáson barátaival jól ebédelt, átkot mondott hazánk ellenségére, a bécsi Camarillára, megáldotta Magyarországot s golyót bocsátott agyán keresztül.*” Öngyilkosságát néhány szerző megkérdőjelezi. Szirmai Béla adatai szerint csak „*állítólag*” lőtte magát föbe. Lestyán Ferenc azt emeli ki, hogy a hatóság szerint lőtte magát föbe. A bizonytalanságot részben alátámasztja az esetről szóló első jelentése Popoi Józsefnek, amely alapján a püspök Kedves Istvánnak azt írja, hogy az érintett pap „*a szenttamási erdőben, pisztolyból szájába önmaga lőtte két golyóbis által végezte ki vallástalanul életét*”. Két golyóval fizikailag nehéz elképzelni, hogy valaki öngyilkosságot kövessen el. Tekintve viszont, hogy a többi jelentés egyértelműen utal az öngyilkosságra, ennek elfogadását nem tagadhatjuk meg. A kerületből el nem vitt papok aláírásával beküldött jelentés rámutat, hogy „*ő [...] meg tébolyodott, és a Csík-Szent-Tamási paplaktól [...] eltávozván, magát agyon durrantotta*”. Eránosz Jeremiás jelentésében megbotráncozva emlékezik vissza erre: „*az Alfalvival minthogy meg holt hallgatok. Tényeire oly vastag fátyolt kívánok tenni, mely alól a borzadás semmi tüneténe ne látszódjék*”. Korábban írt levelében ő is rámutatott, hogy: „*szomorú események közt, magánokozott öngyilkossága*” vettet véget életének. A börtönből írt jelentésében a gyergyói esperes is az öngyilkosság tényét erősíti meg: „*Andrásfi Antal elborzadván a ránk következő szenvedésektől és a szerencsétlenség mely érzetétől elméjében megzavarodva az Úrban Csík Sz[ent] Tamás mellett magát föben lövén*”. Erről számolnak be a püspöknek Sántha Imre kilyénfalvi és Vákár Lukács tekerőpataki plébánosok is a temetéséről szóló jelentésük beküldésekor. Kedves István is beszámolt a püspöknek a gyergyói és csíki papok letartóztatásáról, illetve Andrásfi Antal öngyilkosságáról.. Vö. Jakab 1880. 456., Lestyán 2001. 128., GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.*, GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 338/1849. – Nagyszeben, 1849. szeptember 18: *Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mészáros Antal gyergyói esperes levele Kovács Miklós püspöknek.* GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 250/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 23.: *Kedves István levele Kovács Miklós püspöknek.*, 393.d. 5.cs. 221/1849; GYÉFL PI. – 394.d. 15.cs. 275/1849. – Tekerőpatak, 1849. augusztus 24.: *Sántha Imre kilyénfalvi és Vákár Lukács tekerőpataki plébánosok jelentése Kovács Miklós püspöknek.*, Lázár Alajos csomafalvi, Albert Mihály újfalvi, Sántha Imre kilyénfalvi, Vákár Lukács tekerőpataki, Serfőző Ignác szárhegyi papok, Zerich Tivadar teológiai tanár és Merza Antal gyergyószentmiklósi örmény szertartású pap által aláírva. – GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 272/1849. – Gyergyószentmiklós, 1849. augusztus 24.: *A kerületi papság beadványa Kovács Miklós püspöknek.*, GYÉFL PI. – 394.d. 11.cs. 274/1849. – Ditró, 1849. augusztus 27.: *Eránosz Jeremiás ditrói pap levele Kovács Miklós püspöknek.*, GYÉFL PI. – 393.d. 9.cs. 250/1849. – Gyulafehérvár, 1849. augusztus 28.: *Kovács Miklós püspök levele Kedves Istvánhoz.*

¹¹⁰ „*Dühös és gondolatlan sok helyeken ki törései és mocskolódásai*” köztudott volt, viszont ágyban fekvő beteg lévén, csak később vetik fogságba. Marton 1993. 224–227.; Lestyán 2001. 128.

¹¹¹ Ő ekkor nem Csíkszéken volt pap, hanem Székelyudvarhelyen. Börtönbüntetésre ítélték, de sikerült elmenekülnie, s 1858-ban kap majd királyi kegyelmet. Utána se engedik nagyon működni, 1861-től lesz Csíknagyboldogasszonyi majd Csíkmindszenti plébános. Ferenczi 2009. 296.

¹¹² Itt elírásról lehet szó, az érintett pap Lakatos Ferenc gyergyószentmiklósi káplán.

¹¹³ Szabadlábba helyezéseért a hívek igyekeztek a császári katonai kormányzásnál közbe járni, de a vezetőség „*a vigasztaló válasz helyett a küldötteket a kórházakba utasította a sok szenvedéseknek meg tekintése végett, meg téve ezt, azután meg győződésük szerint kérik a Fő Esperes úr szabadon bocsátását; s így vigasztalás nélkül vissza jöttek*” A kerület papsága is külön, német nyelven írt folyamodó levelet, szintén eredménytelenül GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 362/1849. – Ditró, 1849. szeptember 12.: *Eránosz Jeremiás ditrói plébános levele Kovács Miklós püspöknek.* Levelében arra is utal, hogy az egyházközség ellátásában nincs fennakadás, tekintve, hogy helyettes és segédlelkész is van Gyergyószentmiklóson.

¹¹⁴ Tankó Albert alcsíki-kászonszéki esperest kötél általi halálra ítélik, ezt 12 év fogságra változtatták, de 1851-ben sikerült szabadulnia, miután megszökött a gyulafehérvári börtönből. A következő évben, 1852-ben meghalt. Marton 1993. 224–227.; Lestyán Ferenc adatai szerint halálára 1892-ben került volna sor, ami nyilvánvalóan elírás következménye, tekintve, hogy az érintett klerikus 1788-ban született. – Lestyán 2001. 132. Amikor Nagyszebenből az udvarhelyi börtönbe vitték, állapotát az udvarhelyi esperes-helyettes a következőképpen ecsetelte: „*a többi felett leginkább Tankó Úr látszik érezni a sors csapását, de néki legtöbb is a vesztese. Veszette mindenét, ami földi, ami belsejében: veszette szabadságát, díszes állását, még pedig az ő képzete szerint minden remény nélkül; veszette dúis szerzeményit; mindene kirabolatván, egy fakalányig, sőt miután e történt, öt ezer p[engő]forint sarc vetetvén rá; veszette nemcsak testit, hanem úgy látszik szellemi erejét is; még csak élete van meg, de gyengült fogalma szerint ahhoz se bízik*”. GYÉFL PI. – 394.d. 15.cs. 315/1849. – Udvarhely, 1849. Mindszent hó 16.: *Antalfi Ferenc udvarhelyi esperes helyettes jelentése Kovács Miklós püspöknek*

(Puskás Ferenc¹¹⁵, Tankó Ferenc, Zöld László¹¹⁶). Ha az arányokat nézzük az elsőként felelősségre vontak esetében, egyértelmű, hogy a csíkszéki forradalmi és katonai események irányításában meghatározó szerepet játszott a katolikus papság.¹¹⁷ Ezért az osztrák katonai hatóság által történő meghurcolás mellett vizsgálatra méltó az egyházmegye főpásztora által alkalmazott áthelyezések, elő- vagy visszaléptetések sorozata is. Fontos azt is figyelembe venni, hogy a kivizsgálások során tanúként kihallgatott hívek hogyan nyilatkoztak lelkipásztoruk forradalmi elkötelezettségéről, védve,¹¹⁸ esetenként vádolva¹¹⁹ papjukat. Ez esetben meghatározónak tekinthető az illető lelkipásztornak az egyházközségben eltöltött szolgálati ideje, amelynek időtartama magyarázhatja a hívekkel való jó együttműködés kialakulását, hogy hívei kiálltak-e mellette a megtorláskor.¹²⁰

A tanulmány elején tételesen felsoroltuk már a fogságba kerülő erdélyi egyházmegyes papságot. A csíkszéki események vázolója rámutat arra, hogy az osztrákok jogosan feltételezték, hogy a forradalmi eseményekben a papságnak kulcsszerepe volt. Kontroll-példaként rámutathatunk az erdélyi egyházmegyéből Keresztes Márton székelyudvarhelyi paptanárra, akinek aktív szerepvállalását a forradalmi lelkesítésben több ponton is kapcsolatba hozhatjuk az udvarhelyszéki forradalmi eseményekkel.

Erdélynek Magyarországgal történő Uniójának kimondása előtt az erdélyi Főkormányzóság hivatalosan a forradalmi jelképek – köztük a kokárda, nemzeti lobogó – használatát nem pártolta. Elsőként Székelyudvarhelyen mutatható ki a városi lakosság és tisztviselők esetében a tömeges kokárda-viselet. Keresztes Mártonról kiderült, hogy már 1848. március 27-én viselte, példáját az iskolai vezetőség tiltása ellenére a diákok is követték. Az udvarhelyi incidens kapcsán Rajmund János esperes levelében beszámol arról, hogy „*mártius 27-én megérkezvén hozzánk a nem értett Unió híre az egész Reformatum Collegium s más ily*

¹¹⁵ Gyergyói jegyző; ditrói csendőrbiztos; a nemzetőrség megalakítására 1848-ban a gyergyói elnök. Endes 1937. 315-316.

¹¹⁶ Bizottsági tag a gyergyói nemzetőrséget szervező bizottságban, az 1848. június 15-i gyűlés határozat szerint. Részt vett a későbbiekben a Makk-összeesküvésben is – Endes 1937. 318.

¹¹⁷ Endes Miklós felsorolásában az elítéltek közt említi még egy csíki papot, Kedves Tamást, aki viszont nem szerepel az egyházi sematizmusban.

¹¹⁸ Sok esetben a faluközösség tagjai a szabadságharc helyi vezetőinek védelmére keltek. Ilyen esettel találkozunk 1849. augusztus 27-én is, amikor a falulakók könyörgéssel próbálják megakadályozni a helyi pap megbüntetését. - Garda 1998. 43.

¹¹⁹ A nagykászoni plébános és az alcsíki-kászonszéki jegyző jelentése is azt emeli ki, hogy a hívek a felelősséget a papságra hárították: „*egész Törvényhatóságunkban, s így a mi kerületünkben is a papság a szónak teljes értelmében a megvetésnek és gúnynak tárgya leve. Ezt pedig szüli a népnek azon balhiedelme: minha a honunkat s főképp Székely földünket sújtó csapásoknak legfőbb oka a papság volna!*” - GYÉFL PI. – 394.d. 11.cs. 494/1849 – Nagykászón, 1849. október 8.: *Ferenczi József nagykászoni plébános levele Kovács Miklós püspöknek.*

¹²⁰ A legrelevánsabb példa a csíkszentgyörgyiek kiállása a kerületi esperes, s egyben a forradalmat lelkesebben támogató plébános, Tankó Albert mellett. „*Alul írt Csík Sz[ent] Györgyi és Bánkfalva közönségének összes bírósága igaz tudomásunkból és tapasztalásainkból adjuk ezen bizonyító levelünket arról, hogy minapában elfogott Lelkipásztorunk Alcsik kerületi Fő Esperest Tankó Albert Úr sem a Templomban sem azon kívül lázító beszédeket nem tartott, annyi igaz, hogy hivatalos írásokat olvasott föl nekiünk, de a mint egyikünknek, és másoknak is négy szem között többször megmondotta, mindezeket nem jó kedvűből, hanem parancsolatból még pedig fővesztési szoros parancsolatból tesz, mert mindenütt nagy ügyelet volt arra, hogy kihirdetik e a Papok és miképp hirdetik ki azt mi e végre hozzájuk küldetett; egyéb aránt is rendetlenségre és csendháborításra, a Felség elleni engedetlenségre soha sem unszolt, sőt inkább valamint régebben most is közelebből szüntelen a csendességet békét és engedelmisséget hirdette és ajánlotta. Mindezekről igaz lelki ismeretünk szerint adjuk ezen bizonyító írásunkat.*” - GYÉFL PI. – 338/1849 – Nagyszében, 1849. szeptember 18.: *Tankó Albert csíkszentgyörgyi plébános és Mászáros Antal gyergyói esperes leve Kovács Miklós püspöknek.* Mellékelve: *Bizonyítvány: Csik Sz[ent] Györgyön August 13-án 1849 évben. Csik Sz[ent] György és Bánkfalva összes bírái: Nyíri Ádám, Miklós János, Basa Antal, Gál István, Gál Gergő, Bálint Ferentz, Gál Ferentz, Görgy István, András István, Botár György, Balás József.*

szereket a háromszínű jelt kezdték viselni. Ezekhez kapcsolta magát Tisztelendő Keresztes Márton s a [többi] familiássának is szerzett s ez is Professora példájára viselni kezdte”.¹²¹ Rövidesen, március 29-én a széki gyűlésre készülve már minden tanácsos viselte a kokárdát. A március 30-ai forradalmi hangulatú gyűléstől (amelyen elhatározták, hogy az erdélyi diéta összehívását az unió ügyében a főkormányásznél sürgetni fogják) távol maradt Bodrogi György főbíró. Az ezt követő piactéri nagygyűlésen szónokló papok neveit ugyan nem jegyezték fel, de tény, hogy még aznap Bodrogi György a megyéspüspöknél feljelentést tett Keresztes Márton „ultra-liberális” és „communita” magatartása miatt. Jelentése Keresztes Mártont, mint felforgató személyt mutatta be: „egy éjszakai buvar bottrány telyes élete fedezésére nézve több szállásokat tart, igen szabad szellemű, s ha szabad mondani, azon ürügy alatt, hogy Erdély Magyar Országgal egybe kapcsolódgyék, Tronn elleni, szoval minden titkos társaságok tagja, aki midőn folyó év aprilisse 1-én városunk piatczán egy állásról szonokolva a nép tömeghez, az egyenlőség felett, nem késelkedett ezen kitételrel élni, mű is törvénytelen jogot gyakorlunk, értvén Papi Statust”.¹²² A püspök ez ügyben gyorsan tisztázni akarta a kérdést, így április 18-án kelt levelében felszólította Keresztes Mártont, hogy tisztázza magát. Keresztes Márton elég későn, 1848. május 7-én keltezett levélben volt hajlandó csupán beszámolni. Késését azzal indokolta, hogy higgadtan akarta levelét megfogalmazni, nem pedig a püspöki leirat nyomán feltört vegyes érzelmei hatása alatt. Levelében utalt arra, hogy „e borzasztó vádakból ezer tanúk aláírásával megerősített bizonyítványokkal tisztíthatnám ki magamat”, ha nem tartana attól, hogy a forradalmi lázban égő városban, Udvarhelyen „a nép megtudva méltatlan megtámadásomat, borzasztóan állana bosszút érettem, és talán olyan emberen, ki meglehet hogy éppen ártatlan”.¹²³ Ez az állítása viszont már eleve elárulja, hogy támogatói éppen a túlfűtött forradalmi lelkesedésben élő lakosság köréből kerültek ki. A levél hangvétele sajátosan tükrözi radikális magatartását. Mielőtt ugyanis eleget tett volna a püspök által elvárt tényfeltárásnak, kérte előljáróját, hogy az ellene felhozott vádak teljes terjedelmében közölje vele, s ugyanakkor „méltóztassék megnevezni ama Jurisdictio civilis-t, mely elég szemtelen volt, megfeledkezve önméltóságáról, engem ily vádakkal terhelni, és ezáltal a felség iránti hűségemet, hazám iránti szeretetemet gyanúba hozni”. Csak e kérés után tért rá arra, hogy beszédét, amely a feljelentést okozta, a püspök számára részletezze. Itt rámutatott, hogy minden népszerűségét arra igyekezett felhasználni, hogy a hallgatóság kedélyeit megnyugtassa, s a törvényességet szorgalmazza. Állítása szerint beszédének kezdő gondolata a következő volt: „mindenek előtt rendíthetetlen ragaszkodásomat nyilvánítom az uralkodó ház iránt, megtörhetlen hűségemet urunk királyunk iránt”. Királyhűségét nem csak fenti szavainak, hanem tetteinek felsorolásával is igazolni igyekezett. Felidézte, hogy az asztaltársaságokban is poharát a királyra, a Habsburg házra emelve tartott köszöntő beszédek. Ezt követően levelében minden – a püspök által felidézett – ellene felhozott vádat „rágalom és hazugság”-nak nevez. Így tagadta, hogy titkos társaságnak lenne a tagja, titkos házakat tartana fent. Az egyenlőségről szóló beszédrészlete kapcsán rámutatott, hogy nagyot tévedett az a bizonyos feladó, aki szerint ő erről, mint „Communita” beszélt volna. Végző soron azonban bevallja radikális nézeteit, amikor következőket írta: „Excellentiád engem ultraliberálisnak¹²⁴ nevez; e nevezet engem, talán ezelőtt három hónappal meg illetett, de már ma nincs értelme; őszintén nyilváníthatom, hogy ma

¹²¹ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 496/1848. – Udvarhely, 1848. április 2.: *Rajmund János főesperes levele Kovács Miklós püspöknek.*

¹²² GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 524/1848. – Udvarhely, 1848. április 1.: *Bodrogi György udvarhelyi főbíró levele Kovács Miklós püspöknek.*

¹²³ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 663/1848. – Udvarhely, 1848. május 7.: *Keresztes Márton udvarhelyi szónoklat tanár levele Kovács Miklós püspöknek.* A levélben elősorolt mentegetőzése óvatosan kezelendő. A forradalom leverését követően börtönt fog viselni forradalmi ténykedésért, volt táborigazgató is, kinevezés nélkül, ő indítványozta a zsinaton, hogy az egyház mondjon le vagyonáról az állam javára...

¹²⁴ A püspök levelében valóban ezt a szót használja: *in cogitandi ratione ultra liberalum.* – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 524/1848: *Kovács Miklós püspök levele Keresztes Márton udvarhelyi szónoklat tanárnak.*

Kormány embere vagyok”. Tehát radikális nézeteit a forradalmi változásokkal törvényesítettnek tartotta. Ezért is a záró soraiban elég erős hangot ütött meg püspökével szemben: „*legyen meggyőződve Ex[cellen]tiád, hogy katolikus pap vagyok és az is akarok maradni halálig, hacsak erőszakkal ki nem vettetem; de emellett polgár is; és midőn papi kötelességeimet szentül kívánom teljesíteni, soha sem fogok megfélemezni polgári tartozásaimról is*”.

Az ellenforradalmi akció elején a szászok elleni bizalmatlanság szinte lincseléshez vezetett Székelyudvarhelyen május végén, amit Keresztes Mártonnak sikerült megakadályozni. Tekintélyét ugyanakkor nem csak a város fogadta el, hanem a kerületi papság is, hiszen őt választották az augusztus végén tartott egyházmegyei zsinat és státusgyűlés udvarhelyszéki képviselőjének is. Hozzászólásai elsősorban az állam-egyház viszony gazdasági vonatkozásai terén bizonyították radikalizmusát. Az egyházkormányzati demokratizálódást annyira komolyan vette, hogy püspöki helyezés nélkül, önkényesen foglalta el az atyhai plébánia irányítását, miután a község forradalmár papja az agyagfalvi gyűlés¹²⁵ után váratlanul meghalt. Az atyhai plébános, Miklósi Sándor kolera járványban éppen a gyulafehérvári vár ostromállapotba helyezéseinek időpontjában, október 19-én halt meg. Antalfi Ferenc udvarhelyszentléleki plébános és Udvarhely-kerületi helyettes esperes jelentése rámutat, hogy „*Mindszentő 19-én epemirigy*¹²⁶ *következtében történt véletlen haláláról hírt annál fájdalommasabban vettem, mennél több évet ígérhetett volna magának ezen fiatal év és erőben levő pap*”.¹²⁷ Az esperes a plébános haláláról szóló tudósítást Molnár Ferenc parajdi lelkésztől kapta, majd ezt követően küldte el jelentését a püspöknek, október 21-én, amelyet a püspök november 4-én kapott kézhez.¹²⁸ A késés oka ebben az esetben az volt, hogy a jelentés Kolozsvárra érkezett be, honnan Pakó János titkár november 1-én kelt felterjesztésében küldte tovább Gyulafehérvárra Kovács Miklós püspöknek.¹²⁹ E felterjesztésből azt is megtudjuk, hogy a meghalt, fiatal pap, a szabadságharc elkötelezett híve volt, halálára az agyagfalvi gyűlésről hazafelé menve, Sófalván került ugyanis sor. A megürült plébánia betöltése körül a zavaros helyzet és a postaközlekedés rendetlensége miatt furcsa helyzet alakult ki. Az atyhai egyházközség egy része a sófalvi születésű, Lengyelfalván szolgálatot teljesítő Csonta József plébános kinevezését kérte a püspöktől. Az érintett plébános, Csonta József hasonló tartalmú, áthelyezését kérő levéllel fordult főpásztorához, október 27-én kelt levelében. Ugyanakkor a sepsikőröspataki plébános, Kapca János is szeretett volna ide kerülni, áthelyezési kérelmét a brassói esperes, Kovács Antal is ajánlással támogatta.¹³⁰ A püspök a diszponálást november 29-én kelt levelében tette meg, Csonta József javára.¹³¹ Időközben viszont Keresztes Márton udvarhelyi szónoklat tanár¹³² „*az ösméretes nép felkelési tábort oda hagyván az ürességbe jött Atyhai lelkészi hivatalt hivatlan elfoglalta*”.¹³³ A hívek azt hitték, hogy Keresztes Márton hivatalosan lett Atyhába kinevezve. A

¹²⁵ Amelyen maga Keresztes Márton is, hívei élén vett részt. Kovács 1902.; Marton 1993. 224–227.

¹²⁶ *Pakó János levelében az epemirigy járvány helyett a dögvész fogalmat használja.* – GYÉFL PI. – 393.d. 37.cs. 1299/1848. – Kolozsvár, 1848. november 1.: *Pakó János levele Kovács Miklós püspöknek.*

¹²⁷ GYÉFL PI. – 390.d. 15.cs. 1316/1848. – 1848. Szent András hó 4. : *Antalfi Ferenc levele Kovács Miklós püspökhöz.*

¹²⁸ GYÉFL PI. – 394.d. 11. cs. 633/1849: *Historia Domus et Ecclesiae Rom.Cath., Udvarhely:* – 34/1848; 36/1848.

¹²⁹ GYÉFL PI. – 393.d. 37.cs. 1299/1848. – Kolozsvár, 1848. november 1.: *Pakó János levele Kovács Miklós püspöknek.*

¹³⁰ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1404/1848. – 1848. november 21.: *Kapca János Sepsikőröspataki lelkész levele Kovács Miklós püspökhöz;* GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1404/1848. – Brassó, 1848. december 14.: *Kovács Antal brassói plébános ajánló levele.*

¹³¹ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1368/1848. – 1848. október, november: *Az atyhai plébános kérdésével kapcsolatos iratok.*

¹³² Radikális forradalmi magatartását volt alkalmunk a forradalmi kormánnyal való kapcsolatot elemző fejezetben tárgyalni.

¹³³ GYÉFL PI. – 389.d. 10.cs. 1420/1848. – Atyha, 1848. december: *Levelek és válaszlevelek az atyhai plébánia ügyében.*

megyebírók levelében ugyanis azt olvashatjuk, hogy ők ugyan a községnek papul a lengyelfalvit kérték meg, viszont „*éppen akkor: midőn Megyénkből 170-en a táborba volnának mely idő alatt ideiglenes papnak Érdemtellyes T. Keresztes Márton úr neveztetett ki*”.¹³⁴ Az atyhai hívek egy része ezért kérte az udvarhelyi esperes-helyettest, hogy ne a lengyelfalvi plébánost, hanem a már ott levő Keresztes Mártont erősítsék meg hivatalában. Erről a kérésről Antalfi János december 17-én értesítette a diszponált papot, Csonta Józsefet,¹³⁵ és a főpásztort is. A püspök kitarított határozata mellett, jelezve, hogy a diszponálást nem fogja megváltoztatni.¹³⁶ Ugyanakkor erőteljesen megróttá az atyhai közösséget, beígervén, hogy ha döntését nem tartják tiszteletben, lelkész nélkül hagyja a közösséget.¹³⁷ A bizonytalan helyzetben Csonta József nem is költözött át Atyhába. Keresztes Márton viszont elhagyta az egyházközséget, így a hívek végső soron pap nélkül maradtak. A szék osztrák ellenőrzés alá kerülését követően hiányosak az információk a tevékenységéről, viszont tudjuk azt, hogy a megtorlásokor börtönbüntetést kapott, de sikerült megszöknie. Egykori tanítványa, Orbán Balázs a Székelyföld leírásában név szerint is megemlíti Keresztes Mártont, a forradalmár papot, akinek évekig bujkálnia kellett a számonkérés elkerülése miatt.

A vizsgált adatok megerősítik, hogy Keresztes Márton úgy a polgári lakosság, mint paptársai által is elfogadott forradalmi tekintély volt a szabadságharc alatt. Hosszú és sikeres bujkálása (10 év) rávilágít arra is, hogy ez a magyarul, németül, románul, örményül és latinul is beszélő paptanár széles és megbízható kapcsolatrendszerrel rendelkezett, amit ki- és felhasznált úgy a forradalom és szabadságharc alatt, mint annak leverése után. Forradalmi elkötelezettsége egyházi radikalizmussal való párosulása miatt viszont a püspök sosem tért napirendre Keresztes Márton magatartása felett, így annak ellenére, hogy 1858-ban királyi kegyelmet kapott, utána sem nem nevezte ki plébánosnak, kizárólag csak lelkigyakorlatokat tarthatott.¹³⁸ Keresztes Márton esete jó jelzi, hogy egyházi szempontból nem elsősorban a politikai elkötelezettség, hanem sokkal inkább az egyházi engedetlenség az, aminek a forradalom leverése utáni következményei az egyházi pályafutás szempontjából meghatározóbbak. Így, miközben a megyéspüspök az egyházfegyelmileg kifogástalan papok esetében nem volt hajlandó engedni az osztrák kormányzat által követelt áthelyezési sürgetéseknek, az egyházfegyelmileg indokolt esetekben messzemenően következetesnek bizonyult az egyházi fenytékek, megszorítások alkalmazásában.

Az eddigiek során vázolt forradalmi magatartásokkal párhuzamosan érdemes azt is megvizsgálni, hogy milyen forradalmi magatartásokat takarhatnak azok az esetek, amikor a győztes osztrák hatalom nem büntetett, hanem jutalmazott. László Elek naplójában feljegyzi, hogy 1849. október 5-én a sajtóból értesült azoknak a névsoráról, akik a „*magyar forradalomban öfelsége iránt hívségeket*” tettek, s ezért kitüntetésben részesültek. Ez szorosan kapcsolatban áll Szcitovszky azzal az augusztus 23-án kelt, korábban is idézett levelében¹³⁹ megfogalmazott utasításával, amelyben az egyházmegyék vezetőit felszólította, hogy részletes és pontos kimutatást küldjenek be hozzá azokról a papokról, akik „*a gondjuk alá bizott népet és ifjúságot ő Felsége és a törvényes rend iránti hűség és engedelmisségben megtartani törekedtek és ezáltal jutalomra méltókká lettek*”. Külön kérte, hogy „*e kérdés felfejtésénél minden egyes emberről egyes események elősorolandók, oly pontossággal, hogy a leírás a próbát minden tekintetben kiállhassa*”. László Elek naplója az erdélyi egyházmegyés papok közül név szerint kiemeli

¹³⁴ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 28/1849. – Atyha, 1849. január 19.: *Gagyai Antal és Györfi Sándor megyebírók levele Kovács Miklós püspökhöz.*

¹³⁵ GYÉFL PI. – 394.d. 11. cs. 633/1849: *Historia Domus et Ecclesiae Rom.Cath., Udvarhelyi: – 46/1848.*

¹³⁶ GYÉFL PI. – 394.d. 11. cs. 633/1849: *Historia Domus et Ecclesiae Rom.Cath., Udvarhelyi: – 47/1848.*

¹³⁷ GYÉFL PI. – 389.d. 10.cs. 1420/1848. – 1848. december: *Levelek és válaszlevelek az atyhai plébánia ügyében.*

¹³⁸ Marton 1993. 224–227.; Kovács 1902.

¹³⁹ EFL - 830/1849. Szcitovszky János Prímás körlevele, 1849. augusztus 23.

Ludwig Jánost,¹⁴⁰ Schlauf Ignácot, a szebeni esperest, illetve Bodnár Lajos¹⁴¹ volt zalatnai plébánost. Róla megjegyzi: „bizony tudom, hogy nagyági plébános, a jámbor Bodnár is nem sok vizet zavart a magyarok előtt, s mégis ezek mind keresztes vitézek! Így alacsonyították becse a szentkeresztnek!”¹⁴² A jelzett papok közül röviden Bodnár Lajos szerepét mutatjuk be, hiszen a forradalom és szabadságharc éveit alatti magatartása a leginkább példázza, hogy a polgári hatóság felé közölt adatok milyen mértékben lehetnek kapcsolatba azzal, ahogyan a püspök saját papjairól vélekedett. A Bodnár Lajos és a megyéspüspök közt kialakult konfliktus elkendőzése akkor, amikor jutalmazásra terjesztették fel a császáriaknak, relevánsan jelzi az egyházmegye és az osztrák polgári, katonai hatóság közti kommunikációban megjelenő információk relatív értékét, az önvédelmi mechanizmusnak megfelelően.

Bodnár Lajos zalatnai plébános¹⁴³ a 2500 fős bányaváros szinte 1200 katolikusáért felelt. Zalatna október 23-án a román felkelők áldozatául esett, a várost felgyújtották, a magyar lakosság jelentős részét meggyilkolták.¹⁴⁴ Bodnár Lajos plébános október 27-én írta első jelentését, de nem tért ki a részletekre.¹⁴⁵ Helyzete kilátástalanságára való hivatkozással állomáshelyének elhagyását tervezve kérte a püspököt, hogy „méltóztasson a várbeli Commandánstul egynehány katonát küldeni, ki engem cselédemmel átkísérjen Fejérvárra”. Erre viszont nem kerülhetett sor. November 1-én újabb levéllel fordult főpásztorához, melyben jelezte, hogy „Kovács és Szabó urak Abrudbányára menekültek”, ő viszont még kitart plébániáján.¹⁴⁶ Következő leveléből megtudjuk, hogy már csak kevés ideig. November 28-án, miután Szebenbe menekült, részletesebb jelentést küldött ugyanis. A menekülésre, bevállása szerint a növekvő magyar-ellenesség készítette. Október 23-a után csak egy hétig bírta Zalatnán, ahol leégett és kirabolatott a templom és a plébánia is. A tél közeledte miatt a legsürgősebbnek a templom befedését látta, még ha csak ideiglenes deszkafedélzettel is. Az átélt események arra készítették ugyanakkor, hogy elhelyezését kérje Zalatnáról; s ismerve az ottani állapotokat, a maga helyébe egy „német nevű, oláhul jól beszélő egyént” ajánl. Ezt a kérését többször is megismételte a későbbiekben.¹⁴⁷ Kovács Miklós megyéspüspök az áthelyezési kérelem engedélyezése helyett Béli Györgytől, a királyi kincstár elnökétől kért a templom renoválásához

¹⁴⁰ Aki ráadásul katonai lelkészként is szolgált 1848-ban. Az ő helyzete annyiban sajátos, hogy a forradalom bukását követően a császári kormányzat kitünteti. – „A politikai zavarok között Ő Felsége és a törvényes rend iránt bebizonyítottát, s mellyért magától az erdélyi polgári és katonai főkormányzó Ur ő nagysága méltóságától is kitüntető elismerést nyerni szerencsés voltál.” – GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – A püspök levele Ludwig Jánosnak, 1849. Október 22.; A gyulafehérvári polgár naplójának szerzője, László Elek epésen jegyzi meg, hogy az egyetlen érdeme, hogy a zavaros események közepette „oláhországba futott”. – László 1998. 198.

¹⁴¹ Bodnár Lajos (1798 – 1872) 1933-tól szolgált Zalatnán, majd 1849-től nagyági plébános. – Ferenczi 2009. 191.

¹⁴² László 1998. 198.

¹⁴³ 1833-tól plébános Zalatnán. – Beke Antal: *Az erdélyi egyházmegyei papnövelde történeti vázlata*. Károly–Fehérvár, pk-i nyomda, 1870, 121.

¹⁴⁴ Jelen tanulmánynak nem célja a polgárháborús konfliktus elemzése. Erre vonatkozóan, a zalatnai tragédiát illetően ld. részletesebben: Tamási Zsolt: *1848. október 23. Preszáka*. In. Pál-Antal Sándor – Cornel Sigmirean – Simon Zsolt (szerk.): *A történetíró elhivatottsága: Emlékkönyv Szabó Miklós születésének 80. évfordulójára*. Marosvásárhely 2012. 375-391.

¹⁴⁵ „Oly irtoztató állapotban vagyok, leírni nem tudom: mindenünk oda égett, elraboltatott, életünk veszedelemben van, templomunk leégett.” – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1310/1848: Zalatna, 1848. október 27.: *Bodnár Lajos zalatnai plébános levele Kovács Miklós püspöknek*.

¹⁴⁶ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1310/1848. – Zalatna, 1848. november 1.: *Bodnár Lajos zalatnai plébános levele Kovács Miklós püspöknek*

¹⁴⁷ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 61/1849. – *Bodnár Lajos levele a püspökhöz*, Zalatna, 1849. február 27.; GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1413/1848. – *Bodnár Lajos levele a püspökhöz*, Szeben, 1848. december 20.; GYÉFL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Másolat 374/1849. – *Bodnár Lajos levele a Kincstárhoz*, Nagyszeben, 1849. február 9.; GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1377/1848. – *Bodnár Lajos levele a püspökhöz*, Szeben, 1848. November 28.: „de midőn napon (...) kellett hallanom a magyar ellen növekedő ellenszenvet, életemet biztosítandó, eltávoztam, mert mit tehetek róla, hogy magyarnak születtem.”

pénzbeli támogatást s Bodnár számára lakást.¹⁴⁸ Béli György jobbnak látta azonban, hogy az életben maradt Bodnárt és Szabó Jánost¹⁴⁹ helyezték máshova, s tekintve Zalatna helyzetét és a megfogyatkozott hívek számát, oda egy mérsékeltebb fizetéssel díjazandó káplánt, vagy esetleg szerzetes atyát küldjenek.¹⁵⁰ A püspök Kovács József bányavidéki esperes, abrudbányai plébános segítségét kérte, hogy pontosabb információkat szerezhessen Zalatnáról,¹⁵¹ „*hol eddig fele számmal voltak papok, a megmaradt hívek zokogva panaszolják, hogy az vallás egyetlen isteni vigasztalástól is meg vannak fosztva*”.¹⁵² Csak miután Kovács József részletes tájékoztatását megkapja szándékozott sürgetni a Kincstárt.¹⁵³ Kovács József jelentéséből megtudta, hogy ugyan ő még nem volt lemenve Zalatnára de azért néhány lényeges információval szolgálhat: szerinte Bodnár Lajost fel kell szólítani, hogy adjon számot amiért főpásztori engedély nélkül elhagyta a híveit (itt az esperes a jó pásztor parabolára hivatkozott). Tudatta, hogy a zalatnai temetői Hene kápolna¹⁵⁴ teljesen épen maradt, ahol misézni lehetne. A szükséges kellékek is megvoltak ehhez. Ő maga csak kelyhet kellett kölcsönözön, egyéb megvolt. Előkerült a nagy cibórium is. Utalt arra, hogy az elrablott tárgyak közül sok került elő Lukáts kereskedőnél, s „*remelleni lehet! miszerint a kinyomozó bizottmány még többeket fog kézre keríteni, főképp ha a zalatnai dis unitus papot jó moddal megkerik*”. A lakásgondot se tartotta veszélyesnek az esperes, véleménye szerint a költségzet tanár háza kis költséggel lakhatóvá tehető. Ez ugyanis bolthajtásos lakás, amely csak kívülről sérült, belül semmi baja. Kérte, hogy a püspök parancsoljon rá Bodnára, hogy térjen vissza, vagy ha Bodnár félne visszajönni, akkor a püspök valakit nevezzen ki adminisztrátornak a plébániára.

Mivel a Kincstár a kiadásainak csökkentése miatt mindenképp káplánsággá akarta alakítani Zalatnát, ezért a püspök december 25-én újra felszólította az esperest, hogy ne halogassa a Zalatnára való menést, mert sürgősen nagyon pontos információk kellenek neki a megmaradt hívek számáról, arról, hogy az elmenekültek vissza térnek-e majd tavasszal Zalatnára, s melyek azok az okok, amelyek Zalatna káplánsággá alakítása ellen szólnak.¹⁵⁵ Béli György 1849.

¹⁴⁸ A püspök a nehéz helyzetben kitartást kívánt papjaitól, s Bodnár se kivétel. Felszólította, hogy térjen vissza ő maga Zalatnára. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1377/1848. – *Bodnár jelentése a püspöknek, illetve a püspök levele Béli Györgyhez*, Nagyszeben, 1848. november 28. illetve Gyulafehérvár, 1848. december 11.

¹⁴⁹ Gimnáziumi tanár 1846-tól. –Kovács 1902. 148.; Szabó Jánost már korábban máshova szándékozták helyezni. 1848 nyarán a zalatnai hívek tiltakoztak ez ellen. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 876/1848. – *66 katolikus tiltakozó levele Szabó János elhelyezése ellen*, Zalatna, 1848. június 7.; A püspök az 1393 sz. rendeletével december 12-én Szabó Jánost Kolozsvárra helyezte. – GYÉFL PI. – 393.d. 4.cs. 16/1849. – *A püspök levele a Kincstári Tanácsához*, Gyulafehérvár, 1849. Január 8.; Bodnárnak rosszul esett, hogy csak Szabó volt ily szerencsés, s ő pedig nem. Felháborodásában, a püspöknek a szemére vetette, hogy pont azzal gyakorolt ily kegyet, akinek fellengzős beszéde ingerelte a románokat Zalatnán a katolikus papság ellen („*ha magyar nem volnék, szegyélnék élni*” – jelentette ki Bodnár szerint Szabó János). – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1395/1848. – *Bodnár Lajos levele a püspöknek*, Nagyszeben, 1848. december 11.

¹⁵⁰ GYÉFL PI. – 389.d. 8.cs. 1414/1848: *Béli György levele a püspökhöz*, Nagyszeben, 1848. december 9.

¹⁵¹ A fennakadt közlekedés miatt erre csak később fog sor kerülni. – GYÉFL PI. – 391.d. 30.cs. 1392/1848. – *A püspök és Kovács esperes levélváltása*, Gyulafehérvár, 1848. November 26. illetve Abrudbánya, 1848. december 7.; Román Antal zalatnai lelkész és tanár haláláról is Kovács esperes jelentéséből értesül csak a püspök. – GYÉFL PI. – 393.d. 37.cs. 1358/1848. – *Kovács József jelentése püspöknek*, Abrudbánya, 1848. november 15.; Haláláról tudósít az 1849. januárjában megküldött jelentése is Kovács Józsefnek. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 29/1849; Marton 1993. 224–227.; Kovács 1902.

¹⁵² GYÉFL PI. – 393.d. 37.cs. 1391/1848. – *Kovács József jelentése a püspöknek*, Abrudbánya, 1848. december 4.

¹⁵³ Ugyanakkor azt is kilátásba helyezte, hogy ha Bodnár az engedelmességet megtagadva nem tér vissza Zalatnára, akkor sem fogja pap nélkül hagyni e plébániát (ez a válasza Kovács József december 7-ei levelére, amelyben kérte, hogy vagy Bodnárt szólítsa fel a püspök visszatérésre, vagy mást helyezzen a helyébe) – GYÉFL PI. – 391.d. 30.cs. 1392/1848. – *A püspök levele Kovács Józsefnek*, Gyulafehérvár, 1848. december 12.

¹⁵⁴ A temetői kápolnában – Hene Ferenc, zalatnai plébános építette 1825-ben. – ... *A gyulafehérvári főegyházmegye történelmi sematizmusa a 2000. jubileum és milleniumi évben*, Gyulafehérvár, Gloria, 2000, 66.

¹⁵⁵ GYÉFL PI. – 391.d. 30.cs. 1412/1848– *A püspök levele Kovács Józsefnek*, Gyulafehérvár, 1848. december 25.

január 12-i levelében a Kincstár anyagi gondjaira hivatkozva újra kérte Zalatna káplánsággá alakítását.¹⁵⁶ Újra felszólította tehát a püspök az esperest, hogy azonnal menjen le Zalatnára szétnézni.¹⁵⁷ Január 19-én végül elküldte az esperes a jelentést. Személyesen nem tudott lemenni ugyan, de megbízható emberek¹⁵⁸ révén pontos információkat szerzett be. Ezek tudósítása szerint 555 katolikus van Zalatnán.¹⁵⁹ Az 1200 katolikusból 447-en voltak ekkor elmenekülve, a meghaltak és elveszettek száma 198-ra ment jelentése szerint. Ezek neveit melléklelte is a püspöknek. E lista 248 halottat illetve elvesztődöttet tartalmaz, a katolikus áldozatok mellett feltüntetve a 43 református, 6 unitárius és 1 görög katolikus vallású halottat is. Kovács esperes optimista volt, szerinte az elmenekültek vissza fognak térni, s a zalatnai bánya majd idővel újabb lakosokat is fog vonzani; s így megint nagy létszámú lesz a város.¹⁶⁰ A plébános fizetésének lennébb szállításának ellenérveként azt is megemlítette, hogy a nehéz helyzetben nem a híveknek, hanem inkább a papnak kellene őket segíteni.¹⁶¹ A püspök január 27-én e jelentés ismeretében újabb kérelemmel fordult Béli Györgyhez, tiltakozva Zalatna káplánsággá való alakításának terve ellen. Béli február 16-án kelt levele rámutatott, hogy sokan azzal a szándékkal távoztak el, hogy nem térnek vissza¹⁶², s ha vissza is térnének, akkor sem lesznek annyian, mint 1847-ben, amikor is megnövelték a pap fizetését.¹⁶³

Kálmán Ábrahám boicai plébános látva Zalatna állapotát, a hívek – az elmenekült plébános, Bodnár Lajos vissza nem térte miatti – magukra maradását, már februárban kérte a maga számára Zalatnát.¹⁶⁴ A püspök nem engedett e kérésnek. Akaratának megtagadását, Bodnár jogtalan állomáshely-elhagyását nem fogadta el. A rendkívüli helyzetet tekintve kénytelen volt kemény kézzel irányítani egyházmegyéjét, nem tűrhette parancsainak megtagadását. Szerinte az elmenekülés gyávaság, nem illik egy paphoz. Ezért Bodnár érveléseit¹⁶⁵ – mint magyarázkodásokat – nem fogadta el hanem engedelmességet kívánt meg.¹⁶⁶

¹⁵⁶ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 36/1849– *Béli György levele a püspöknek*, Nagyszeben, 1849. január 12.

¹⁵⁷ GYÉFL PI. – 395.d. 37.cs. 6/1849. – *Kovács József és a püspök levélváltása*, Abrudbánya, 1848. december 28. illetve Gyulafehérvár, 1849. január 8.

¹⁵⁸ Lukács Lukács gazdag zalatnai polgár (nálá találtak menedéket a Zalatnán maradt „nem románok” – „nagy számban” – s az ő lánya, Lukács Róza erélyes fellépése is életmentő védelmet nyújtott az életben maradottaknak. – Szilágyi Farkas, *Alsófehér vármegye Történelme – Alsófehér vármegye 1848–49-ben*, III. köt. Nagy-Enyed, 1898. 157.

¹⁵⁹ Ezt a számot jelentette Kálmán Ábrahám is, amikor kérte Zalatnára helyezését, február 26-ai levelében. Akkor Bodnár még nem volt visszatérve oda. – GYÉFL PI. – 393.d. csoporton kívül, 60/1849. – *Kálmán Ábrahám elhelyezési kérelme a püspökhöz*, Boica, 1849. február 26.

¹⁶⁰ Optimizmusa nem igazolódott be, már mint ami a katolikus lakosság gyarapodására utalt. 1882-ben csak 682 katolikust említ a sematizmus. – ... *Schematismus venerabilis Cleri diocesis Transsylvaniensis - editus pro anno A Christo Nato MDCCCLXXXII*. Albae-Carolinae 1882. 32.

¹⁶¹ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 29/1849. – *Kovács József jelentése a püspöknek*, Abrudbánya, 1849. január 19.

¹⁶² Bodnár kérelemmel fordult Bélihez is, s ebből kiderül, hogy ő nem akart visszatérni. – GYÉFL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – *Bodnár levele Béli Györgyhez*, Nagyszeben, 1849. január 8. A visszatérés miatti féltelme késztette arra, hogy enyhén túlzó jelentéseket írjon: „*híveim nagyobb s miveltebb része... gyilkoltva le.*” – *Bodnár levele Szebenből a püspöknek*, 1848. december 20. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1413/1848; „*kevés fennmaradt katolikusok*” – *Bodnár november 28-ai jelentése a püspöknek.* – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1377/1848.

¹⁶³ „*Zalathnán a kath. hívek nagyobb részt kiirtattak.*” – állította Béli még az 1848 december 9-én keltezett levelében (GYÉFL PI. – 389.d. 8.cs. 1414/1848), s a 29/1849-es leiratról azt állítva, hogy nem hiteles – így bizonyítva, hogy elég Zalatnára egy káplánt, vagy mérsékelt fizetésű szerzetest helyezni. – GYÉFL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Másolat: 405 – *Béli György levele a püspöknek*. Bodnár ugyanis engedett a püspöki parancsnak, s kész volt visszatérni Zalatnára, de csak akkor, ha anyagi feltételeket is biztosítanak. Lakást kért, a misézéshez meg: „*viasz gyertya, borliszt... tömjén... s.a.t.*” szükséges, hogy rendelkezésére álljon. Béli György tudta, hogy Bodnár kívánalmainak nem tehet eleget: „*lehetetlen rangjához illő szálással is ellátni.*” – Uo.

¹⁶⁴ GYÉFL PI. – 393.d. csoporton kívül, 60/1849. – *Kálmán Ábrahám elhelyezési kérelme a püspökhöz*, Boica, 1849. február 26.

¹⁶⁵ „*Avagy szolgálhatok e továbbra is lelki örömmel ott hol kedvelt híveim nagyobb s miveltebb része minden emberi érzés és megrázkodtató kegyetlenséggel gyilkoltva le?*” Eltávozását nem tartotta esküszegésnek, mert nem vallási, hanem nemzeti üldözés kényszerítette menekülésre. Mindenét elrabolták, még pályakezdekő is

Bodnárt meglepte a püspök reakciója¹⁶⁷, de végül a többszöri felszólításnak¹⁶⁸ engedelmeskedve visszatért Zalatnára.¹⁶⁹ 1849. február 27-én érkezett vissza¹⁷⁰, s amint jelentéséből kiderül, egy 15 személyes család terhére volt elszállásolva egy kétszobás lakásban. A magyar-ellenes düht még mindig valóságként írta le, amely egyre fokozódott. Mivel koldusszegény, vagyonát nem féltette. A következő jelentéséből is ömlött a panaszkodás: a visszaszerzett templomi ruhákból csak a kopottak voltak meg, hiányoztak a templomi edények, ideiglenes lakásán se ajtó, se ablak nem volt, a templom féltő, hogy összedől, a Hene kápolnában nem lehetett misézni, a magyarok ellen nőtt a düh, eluralkodott a félelem és a szegénység. Ideiglenesen egy magánháza misézett így, a püspök jóváhagyásával. A püspök nem tudott sokat segíteni, hisz a Kincstárról nem lehetett tudni, hol van, így csak annyit ígérhetett meg, hogy fog küldeni egy kelyhet – kölcsönbe.¹⁷¹

A visszatért plébános ezt követően átélte Zalatna második pusztulását is, újra csak mint szemtanú. Július elsején történt ez.¹⁷² Életét éjjeli bujkálással és szaladással menthette csak meg. A hívek is elmenekültek, így „*jelenleg itt létező katolikus lelkek száma százat nem halad*”.¹⁷³ Abrudbánya pusztulásakor Kovács József bányavidéki esperest megölték. Az esperesi feladatok végzésére ideiglenesen Bodnár Lajos plébánost hatalmazta fel a püspök 1849 decemberében,¹⁷⁴ akit időközben, a Zalatnáról történt második menekülést követően áthelyezett Nagyágra. Ugyanis, amikor a menekülésben levő Bodnár Lajos újra kérte elhelyezését, a püspök

tehetősebb volt, hiszen akkor legalább „*egy pár változóm, ágyneműm volt*”. Zalatnán nincs hol laknia, fizetése az infláció miatt már csak az élelemre elmenne; itt a tél, s nincs semmi előleges beszerzés, nincs tartaléka, sőt még edényei sincsenek – a közlekedés nehézségei miatt se utazhatna vissza. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1413/1848. – *Bodnár Lajos levele a püspöknek*, Nagyszeben, 1848. december 20.

¹⁶⁶ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1395/1848. – december 14-én kelteve a püspök visszatérésre szólította fel.

Bátorította, hogy van már fizetés is, ideiglenesen a Hene féle kápolnában misézhet. Ha visszatér és megkapja fizetését, nem kell másokra szorulnia (ezzel is érvelt Bodnár – uo.). Ugyanakkor kifejtette, hogy a híveket nem szabad magukra hagyni, s figyelmeztette, hogy ha nem tér vissza „*nyilatkozata tökéletes lemondásnak tekintetvén*” – állomás nélkül hagyja. A püspök érvelésének alapját a „jó pásztor” példája jelentette. Ha Bodnár a nehéz időkben nem térne vissza, az a püspök szerint bebizonyítaná, hogy „*juhait csak a gyajjúért és a tejért szerette*.” – GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 36/1849. – *A püspök levele Béli Györgynek*, 1849. január 31.

¹⁶⁷ „*Ez egy tulajdon hibája nélkül szerencsétlenné lett, mindenéből ki fosztott embernek sorsát, csak keseríti még inkább, midőn látja, hogy az egyetlen egy segedelmes forrás, mely részére létezőnek hisz, előtte el legyen zárva.*” – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1395/1848. – *Bodnár levele a püspöknek*, Nagyszeben, 1848. december 11.

¹⁶⁸ Bodnár tetteivel nem igyekezett engedelmességét bizonyítani, de a püspök több alkalommal is esélyt adott, hogy visszatérhessen. Ehhez hozzájárulhatott Kovács esperes levele is, aki ezt írta: „*neki hibául (mármint az elmenekülését) felronni annál kevesebb lehet, mert ő ezt az után tette minek utánna szeme láttára szantalanok meggyilkoltattak, s mindenki a mint lehetett futás által igyekezett elletit a vevő veszedelemből megmenteni.*” – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 29/1849. – *Kovács József jelentése a püspöknek*, Abrudbánya, 1849. január 19.

¹⁶⁹ Előbb a Kincstárhoz fordult, anyagi segítségért (GYÉFL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Másolat 137/1849. – Bodnár levele a Kincstárlathoz, 1849. január 8.), s kissé halogatva indulását. Arra hivatkozott, hogy nincs amivel induljon. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 49/1849. – *Bodnár levele a püspöknek*, 1849. február 15.

¹⁷⁰ Február 13-i levele az esperesnek a püspökhöz beszámol arról, hogy még üres a zalatnai plébánia. – GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 52/1849; GYÉFL PI. – 393.d. csoporton kívül, 60/1849. – *Kálmán Ábrahám levele a püspöknek*, 1849. február 26. – még mindig nem érkezett vissza Bodnár.; GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 61/1849. – *Bodnár jelentése a püspöknek*, Zalatna 1848. február 27. – beszámolt visszatérteréről, s püspök március 7-én keltezett válaszában bátorította, hogy a kedvezőtlen körülmények közt is álljon helyt.

¹⁷¹ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 63/1849. – *Bodnár és a püspök levélváltása*, Zalatna, 1849. március 19, illetve Gyulaféhevár, 1849. március 23.

¹⁷² A felszabadításra érkező honvédek június 28-án érkeztek Zalatnára, de július 1-én visszatértek Fehérvárra. Ekkor következett be – bosszúból – Zalatna második pusztulása. – Bölöni Mikó Samu: *Zalatna és Abrudbánya pusztulása 1848/49-ben* (egykorú kéziratából leírta és előszóval ellátta Marjalaki Kiss Lajos). Miskolc [é. n.] 75.

¹⁷³ GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 262/1849. – *Bodnár jelentése a püspöknek*, Zalatna, 1849. augusztus 30.

¹⁷⁴ GYÉFL PI. – 395.d. 35.cs. 647/1849. – *A püspök válaszelevele Bodnár Lajos november 26-ai felterjesztésére*, 1849. december 5.; Kovács 1902.

a nagyági plébános halálával megürült nagyági plébánosi helyre Bodnár Lajost nevezte ki.¹⁷⁵ Wohlgemuth október 5-én nagyági plébánosként megerősítette hivatalában Bodnárt,¹⁷⁶ aki e rendelet után igyekezett a lehető leghamarabb, utódát be se várva átköltözni Nagyágra.¹⁷⁷ Kálmán Ábrahám boicai plébános, miután értesült Bodnár elhelyezéséről, azonnal újra kérte a maga számára Zalatnát¹⁷⁸, ahova azonban plébánosnak a püspök Ludwig Jánost – a hatalmon levő vezetőség által is támogatott papot – helyezte.¹⁷⁹ Ettől remélte a püspök, hogy a zalatnai pap fizetésével nem lesznek gondok. Plébánosi helyettesnek Recker Andrást nevezte ki¹⁸⁰, aki jól beszélt románul és németül is. Végül tehát „német nevű, oláhul jól beszélő egyén” került a plébániára. Recker András november 18-án érkezett meg Zalatnára, ahonnan Bodnár már 10-én elment.

Bodnár Lajos személyes sorsát elemezve azt látjuk tehát, hogy a polgárháborús viszonyok között gyakorlatilag személyes biztonsága érdekében kényszerült a menekülésre, illetve a hosszas mentegetőzés után az erélyes püspöki felszólításnak engedelmessé vált. A forradalom leverésének körülményei között a megyéspüspök engedett áthelyezési kérelmének. Kovács Miklós püspök jó érzékkel jutalmazásra terjesztette fel Ludwig Jánost, akit így könnyen diszponálhatott a zalatnai plébániára, illetve a szintén jutalmazásra felterjesztett Bodnár Lajost megbízhatta a bányavidéki esperesi teendővel. Ez a megoldás lehetővé tette, hogy a bányai kincstár a papi fizetéseket folyósíthassa, az áthelyezéseket az osztrák polgári, katonai kormányzat elfogadja, s az egyházi adminisztráció is biztosítható legyen. A megyéspüspök messzemenően szemet hunyt Bodnár 1848/49 telén tanúsított engedetlensége felett, az egyházi fenyegetés alkalmazása ugyanis azt a látszatot keltette volna, hogy a jutalmazásra javasolt papok magatartása nem egyértelműen tekinthető hibátlannak. Tekintve, hogy az osztrák hatóságoknak betekintési joga volt az egyházi peres iratokba, jobbnak tűnt ezt teljesen elkerülni.

Az erdélyi egyházmegyei papság forradalmi magatartásának elemzésekor a csíkszéki papság esetében már utaltunk arra, hogy esetenként semleges, de akár a forradalmi eszmét nem támogató egyházmegyesi papokra is volt példa. Eránosz Jeremiás ditrói plébános egyértelműen ezek közé tartozott. Rajta kívül viszont olyan esetre is van példa, amikor az egyértelmű forradalmi törekvésekkel szembeszegülő papság ellen a megtorló intézkedést a magyar kormány kezdeményezte. Erre az egyik legrelevánsabb eset a deésaknai plébános, Tamási Márton esete, aki ellen a szabadságharc körülményei között a magyar kormány részéről indult eljárás, 1849 nyarán. „*Honellenes tettek, s lázító nyilatkozatok gyanújára*” a városi bíróság elé állították Kolozsváron, viszont sikerült őt kivonni a polgári bíróság hatásköre alól. Helyzete tisztázásáig fogva tartását egyházi személyekre bízták. Így kerül „*az Óvári Sz. Ferenc rendű szerzetesek*

¹⁷⁵ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – *Bodnár Lajos kinevezése Nagyági plébánosnak*, 1849. október 22. Kinevezését részben Wohlgemuthnak köszönhette. Ő október 5-én a 200 sz. rendeletével erősítette meg Bodnár Nagyágra helyezését. – GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 496/1849. – *Bodnár Lajos levele a püspökhöz*, Zalatna, 1849. október 25.

¹⁷⁶ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – *A püspök levele Bodnárhoz*, 1849. október 22. Ezzel párhuzamosan kitérítést is kapott a császári kormányzótól. – László 1998. 198.

¹⁷⁷ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 496/1849. – *Bodnár levele a püspökhöz*, Zalatna, 1849. október 25.; GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 669/1849. – *Bodnár levele a püspökhöz*, Nagyág, 1849. november 24. – értesítette, hogy már át is költözött.; Bodnár november 10-én indult el Nagyágra: GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 637/1849. – *Recker András jelentése a püspöknek*, Zalatna, 1849. november 20.

¹⁷⁸ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 497/1849. – *Kálmán Ábrahám levele a püspökhöz*, Boica, 1849. október 27.

¹⁷⁹ „*A politikai zavarok között Ő Felsege és a törvényes rend iránt bebizonyítottál, s mellyért magától az erdélyi polgári és katonai főkormányzó Ur Ő nagysága méltóságától is kitérítet elismerést nyerni szerencsés voltál.*” – GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – *A püspök levele Ludwig Jánosnak*, 1849. október 22.

¹⁸⁰ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – *A püspök levele Ludwig Jánosnak* (1849. október 22.) és *Recker Andrásnak* (1849. október 25.) Recker kinevezése kegynek számított, hisz előbbi állomása helyén, Tömösön a templom és paplak is leégett.

klasromába”, ahol böjtöléssel vezekelt.¹⁸¹ A szabadságharc elleni ténykedésekkel gyanúsított plébános esetében a püspöki helynök, Kedves István előtérbe az egyházi vétséget helyezte, átiratában kiemelve, hogy a „*szeszés ital... oka mostani szerencsétlenségének*”.¹⁸² A vádak súlyát ezzel a megoldással a polgári vétségről ugyanúgy áthelyezte az egyházi vétségre, ahogyan a későbbiekben Szcitovszky módszere is javasolta. A megoldás működött, a vádlottat végül felmentették.¹⁸³ Tamási Márton esete jól példázza, hogy az erdélyi egyházmegye a komprimált papok ügyében a szentszéki tárgyalási lehetőséget nem csak ismerte, hanem folyamatosan alkalmazta is, így Szcitovszky javaslata csak megerősítette ennek a módszernek az alkalmazásában az erdélyi megyéspüspököt.

Összegzésként megállapítható, hogy az erdélyi egyházmegyes papság forradalmi magatartása egy sajátos diskurzusba került beépítésre a szabadságharc leverését követően. Ennek megfelelően Csíktusnádi Kovács Miklós megyéspüspök a Szcitovszky János primás által javasolt módszert alkalmazva a forradalmi eseményekben elkötelezett papságát védve, azok fegyelmi eljárását igyekezett egyházi bírósági hatáskörbe átemelni. Ehhez felhasználta az által kinevezett helynök, Kedves István gyakorlatát, aki Tamási Márton deésaknai plébánost hasonló módszerrel mentesítette korábban a magyar forradalmi kormány polgári eljárása alól. A forradalom leverése után az osztrák hatalom által foganatosított kezdeti letartóztatások kivédésére nem volt ugyan lehetősége a megyéspüspöknek, hiszen a püspöki központ, Gyulafehérvár ostromzár alóli felszabadulása után viszonylag későn tudta alkalmazni az önvédelmi mechanizmust. A kezdeti polgári, katonai osztrák megtorlásoknak eredményeként több papot is letartóztattak, viszont az öngyilkosságba menekülő Andrássy Antal kivételével a többi letartóztatott erdélyi egyházmegyes pap ügye fokozatosan rendeződött. A bekövetkező áthelyezések, kinevezések története jelzi, hogy függetlenül a forradalmi magatartásról, elsősorban az egyházfegyelmi szempontok alapján hozta meg döntéseit a megyéspüspök, ami a legjobban a csíkszéki papság esetében mérhető. A kényszer diktálta, óvintézkedésként történő áthelyezések mellett a püspök több esetben is megtagadta az osztrák kormány által kért diszponálásokat. Indokolt egyházfegyelmi engedetlenség esetében viszont az érintett pap még csak plébániát sem kaphatott, a királyi kegyelem megszerzése után sem – láthattuk Keresztes Márton esetében. Ugyanakkor a megyéspüspök élt az osztrák hatalom által biztosított lehetőséggel, így előreléptetéseket eszközölt azok a papok esetében, akikre a magyar forradalmi kormány támogatása nem volt dokumentáltan rábizonyítható. Nagyvonalúan napirendre térve ezeknek a papoknak egyházfegyelmi vétségei felett,¹⁸⁴ elsősorban az egyházi közigazgatás biztosítását tekintette fontosabbnak. Az osztrák ellenőrzés alól ezekkel a megoldásokkal mentesítve az egyházmegyes papság számonkérésének a lehetőségét, Kovács Miklós püspök az egyházfegyelmi számonkérés leple alá rejtette papjainak forradalmi magatartását. Felelős püspökként élt a lehetséges módszerekkel, mentve a rábízottakat, biztosítva az egyházmegye papi ellátását. Ez nyilván együtt járt a tényleges forradalmi szerepvállalások elkendőzésével is, amelyről viszont azt látjuk, hogy még a huzamos ideig az osztrák megszállás alatt álló kerületek esetében is – mint például Udvarhelyszék – egyértelműen kimutatható a fennmaradt iratok fényében. Ez utóbbi kerület ugyanis még a császári csapatok ellenőrzése mellett se köröztette a császári felszólításokat, azokat jegyzőkönyvileg csak a szabadságharc leverése után iktatva. A letartóztatások, az osztrák kormányzat által hozott ítéletek, a sorra került bebörtönzések jelzik,

¹⁸¹ „Minden héten egy napot szerdát kenyéren és vizen”.

¹⁸² GYÉFL. PI. – 394.d. 13.cs. 124/1849. – Kolozsvár, 1849. június 6.: *Kedves István ideiglenes püspöki helyettes leírata*.

¹⁸³ GYÉFL. PI. – 393.d. 5.cs. 212/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 26.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek*.

¹⁸⁴ Pl. a felcsíki esperes, Potyó Ferenc feljelentett erkölcsi kihágása, vagy Bodnár Lajos zalatnai plébános engedély nélküli állomáshely-elhagyása.

hogy az erdélyi egyházmegyés papság jelentős része elkötelezte magát a magyar forradalom és szabadságharc ügye mellett. Ez az elkötelezettség nem feltétlenül, de több esetben is együtt járt az egyházfegyelmi radikalizmussal. Az egyházi szinten történő számonkérések az egyházi vétségeket helyezték előtérbe, amelyek esetében ezek élet enyhítette, ha az érintett papról nem lehetett szabadságharci részvételt kimutatni. Az egyházmegye sajátos helyzetének megfelelően a polgárháborús térség papsága az incidensek áldozataként nem kerülhetett az osztrák megtorlás előterébe (néhányan közülük éppen a konfliktusok körülményei között lelték halálukat¹⁸⁵), így az ő esetükben a forradalmi elkötelezettség a megtorlás fényében jóval nehezebben elemezhető, mint a székelyföldi papság esetében.

¹⁸⁵ Pl. az abrudbányai esperes, Kovács József.